

บทที่ ๒

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาสภาพการณ์และบทเรียน การดำเนินงานสภาวัฒนธรรม ตั้งแต่เริ่มจัดตั้งถึงปัจจุบัน รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานของสภาวัฒนธรรม ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ในการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

๑. ความเข้าใจเบื้องต้น เรื่อง “วัฒนธรรม”
๒. การดำเนินงานวัฒนธรรม
๓. สภาวัฒนธรรม
๔. ความเป็นชุมชน และกระบวนการพัฒนาความเป็นชุมชน
๕. การพัฒนาเครือข่าย
๖. กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัด
๗. การจัดการความรู้

ความเข้าใจเบื้องต้น เรื่อง “วัฒนธรรม”

ในที่นี้ขอเสนอมนทัศน์เบื้องต้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง “วัฒนธรรม” ในประเด็นเท่าที่คิดว่าเป็นสิ่งจำเป็นในเบื้องต้นเท่านั้น ดังนี้

๑. ความสำคัญของวัฒนธรรม

ชาติไทยเป็นชาติที่มีมรดกทางวัฒนธรรมอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ หายประการ ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงคตินิยมของชาติ เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ และสังคม อันจะเป็นผลให้เกิดการพัฒนาและความมั่นคงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศชาติ ฉะนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องที่ทุกคนในชาติควรได้ร่วมมือกันทำนุบำรุงรักษา ส่งเสริมและเผยแพร่ให้ดำเนินไปอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๑๓, หน้า ๑) เพื่อให้วัฒนธรรมของชาติ ได้คงอยู่สืบไปอีกนานเท่านาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทาน พระบรมราโชวาท ไว้ว่า (กรมศิลปากร, ๒๕๑๓, หน้า ๕๑)

“งานด้านการศึกษา ศิลปและวัฒนธรรม นั้น เป็นงานสร้างสรรค์ความเจริญทางปัญญา และทางจิตใจ ซึ่งเป็นทั้งต้นเหตุและองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของความเจริญด้านอื่นทั้งหมด และเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้เรารักษาและดำรงความเป็นไทยไว้ได้สืบไป”

ในแนวทางในการศึกษาส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมพ.ศ. ๒๕๒๙ ตามนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้ ๓ ลักษณะคือ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๔, หน้า ๕-๖)

๑) วัฒนธรรมเป็นทั้งพื้นฐานและเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมความสามัคคีกลมเกลียว และความเป็นปึกแผ่นในหมู่ประชาชนวัฒนธรรมจะช่วยชักนำให้คนประพฤติศิลปปฏิบัติธรรม และพร้อมที่จะเผชิญชีวิตร่วมกันบนผืนแผ่นดินเดียวกันทั้งในยามสุขและยามทุกข์

๒) วัฒนธรรมเป็นกรอบและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงถือได้ว่าวัฒนธรรมเป็น หลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกของสังคม ซึ่งอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหา ตลอดทั้งตอบสนองความต้องการของสมาชิกและของสังคมได้

๓) วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นประจำชาติ หรือประจำหมู่คณะ ซึ่งมีส่วนช่วยให้ชนในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อันจะทำให้บังเกิดความรักสามัคคีกัน และจะส่งผลต่อการรวมพลังของหมู่คณะและธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ

๒. ความหมายของวัฒนธรรม

มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อประโยชน์แห่งการดำรงชีวิตและการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ในเมื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นเรื่องที่กว้างใหญ่และมีแง่มุมต่างๆ ให้พิจารณาอย่างซับซ้อน เรื่องของวัฒนธรรมจึงสามารถมองได้หลายแง่มุมไปด้วย มีผู้ให้ความหมายคำว่า "วัฒนธรรม" ต่างๆ กัน ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้นิยามความหมายของวัฒนธรรม ไว้ ๔ นัย ดังนี้คือ

๑) สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ

๒) วิถีชีวิตของหมู่คณะ

๓) ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน

๔) พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้าง ขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครกิจนพวงศ์ ประทานคำอธิบายไว้ว่าวัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญในทางวิชาความรู้ เช่น วิทยาศาสตร์ ศิลปวิทยา วรรณคดี ศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีและจรรยาบรรณ วัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคม มีทั้งส่วนจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น กวีนิพนธ์ ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อร่างสร้างความประพฤติปฏิบัติของประชาชาติ

พระยาอนุนามราชชน (๒๕๓๒, หน้า ๔๕-๔๘) ได้ให้นิยาม "วัฒนธรรม" ไว้ว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม ถ้ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้ ดังนี้

๑) ผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา

๒) ความรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติ และกิจกรรทำหรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น

๓) มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม เป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา"

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมเมื่อคราวแสดงปาฐกถาพิเศษ ๑๐๐ ปี ของพระยาอนุนามราชชน เรื่อง "วัฒนธรรมกับการพัฒนา" ไว้เป็นหลายนัยอย่างน่าพิจารณา ดังนี้

๑) วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่ง สร้างสรรค์และภูมิธรรมปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น

๒) วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรมภูมิปัญญา ทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อไป และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

๓) วัฒนธรรม คือ ผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้นๆ ได้ทำไว้ หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

๔) วัฒนธรรม เป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็พื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไปตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้นๆ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แสดงความหมายของวัฒนธรรมไว้ต่างกัน เช่น

๑) วัฒนธรรม เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกันยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ

๒) วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างของสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น

ดังนั้น วัฒนธรรม จึงหมายถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนและในสังคมโดยส่วนรวมซึ่งกินความรวมถึงทั้งสังคมวัฒนธรรม และ ศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรมมิใช่เป็นนามธรรมและรูปธรรมที่หยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลง มีพลวัต ตลอดเวลา โดยวัฒนธรรมมุ่งความอยู่ดี มีสุข ของคนและสังคมโดยส่วนรวม วัฒนธรรมจึงต้องเชื่อมโยงระหว่าง สภาพในอดีต สู่ปัจจุบันและสู่อนาคต ต้องเชื่อมโยงระหว่างคนในสังคมซึ่งมีวัยต่างกัน ต้องเชื่อมโยงระหว่างสภาพตนเองต่อครอบครัว ชุมชน สังคมและสภาพรอบโลก ต้องเชื่อมโยงระหว่างความรู้ด้านต่างๆ ทั้งมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และต้องเชื่อมโยงระหว่างคนกับธรรมชาติ วัฒนธรรมจะพัฒนางอกงามได้ ต้องอาศัยความเชื่อมโยงและความเข้าใจในความหลากหลาย ความแตกต่าง และจุดร่วมของวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาติและวัฒนธรรมของโลก ซึ่งมีวิวัฒนาการและมีความเปลี่ยนแปลง มีพลวัตที่ไม่หยุดนิ่ง การประสานเชื่อมโยงและถักทอวิถีชีวิตของคนและชุมชนต่าง ๆ รอบโลก และกับธรรมชาติ เท่านั้นที่จะทำให้การพัฒนายั่งยืนได้ (สิปปนนท์ เกตุทัต, ๒๕๔๒)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (๒๕๓๐, หน้า ๗๔๖) ได้นิยามความหมายของวัฒนธรรม ไว้เป็น ๔ นัย ดังนี้ ๑) สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ ๒) วิถีชีวิตของหมู่คณะ ๓) ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน และ ๔) พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

ควรตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ ณ ที่นี้ว่า พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (๒๕๓๘, หน้า ๙๒-๙๓) เมื่อคราวแสดงปาฐกถาพิเศษ ๑๐๐ ปี พระยาอนุมานราชธน เรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” ก็ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมไว้เป็นหลายนัยอย่างน่าพิจารณา ดังนี้

วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรมภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ

วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

วัฒนธรรม คือ ผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญงอกงาม ที่สังคมนั้นๆ ได้ทำไว้ หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

วัฒนธรรม เป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็พื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้นๆ

ความหมายของวัฒนธรรมแม้จะดูแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง ก็ล้วนมีคุณค่าในตัวเองในการชี้ให้เห็นแง่มุมต่างๆ ของวัฒนธรรม จึงยังคงมีผู้ใช้อยู่ทุกความหมาย ซึ่งศาสตราจารย์เสนห์ จามริก ได้กรุณาสรุปนำทางไว้ให้แล้วว่า “ไม่ว่าเราจะนิยามวัฒนธรรมกันอย่างวิจิตรพิศดารหรือลึกซึ้งอย่างไรก็ตาม แก่นสารจริงๆ ของเรื่องทั้งหมดก็คือชีวิตคนนั่นเอง ” พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ดังได้ยกมาแสดงไว้แล้วข้างต้น ผนวกเข้ากับทัศนะอันลุ่มลึกของศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ ที่ว่า “วัฒนธรรมคือวิถีดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นความเจริญงอกงามของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการแสดงออก และการสื่อความหมายของความรู้สึกลึกซึ้งนึกคิดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชนเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์ ที่เห็นได้ทั้งในรูปธรรมและนามธรรม และแน่นอนที่สุด วัฒนธรรมเป็นผลแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมี ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และเทคโนโลยีทั้งปวง” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ๒๕๓๕, หน้า ๕)

๓. ธรรมชาติของวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๔, หน้า ๕) ได้กล่าวถึงธรรมชาติของวัฒนธรรมดังนี้

๑) วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม มีการสืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีตหรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่น ทั้งหมดนี้หากสมาชิกยอมรับและยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ก็ย่อมถือว่าเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น

๒) วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา เมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่ใช้แก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ย่อมทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้ วัฒนธรรมเดิม การจะรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้จึงต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพยุคสมัย

๓) วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ในสังคมใหญ่ ย่อมมีเนื้อหา รูปแบบ บทบาท และหน้าที่แตกต่างกันไป หากว่าความแตกต่างนั้นไม่ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสังคมโดยรวมแล้ว ก็

สมควรให้กลุ่มชนทั้งหลายมีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกัน สภาพความแตกต่างเช่นนี้เป็นธรรมชาติของวัฒนธรรม

๔) วัฒนธรรมจำแนกได้เป็นหลายประเภท เช่น วัฒนธรรมประจำชาติ วัฒนธรรมสากล และวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบความคิดและวัตถุประสงค์ในการประยุกต์ใช้ของผู้จำแนกการจัดหมวดหมู่ของวัฒนธรรมเพื่อความสะดวกในการสื่อความและการประสานงาน จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินงานวัฒนธรรม

๔. องค์ประกอบของวัฒนธรรม

ในที่นี้ผู้นำเสนอได้ศึกษาวัฒนธรรมในฐานะองค์รวม ซึ่งประกอบด้วยระบบใหญ่ๆ อย่างน้อย ๓ ระบบซ้อนรวมกันอยู่อย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงตามทีอานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๘, หน้า ๕-๗) เสนอไว้ ดังนี้

๔.๑ ระบบคุณค่า ซึ่งหมายถึง ศีลธรรมของส่วนรวม และจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ มักแสดงออกในรูปของจักรวาลความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติ บนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนรวมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ในสังคมที่เป็นจริงจะเห็นระบบคุณค่านี้ในรูปของ ศาสนา และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ

๔.๒ ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิธีคิดของสังคม โดยเฉพาะการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม มักปรากฏให้เห็นในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม นอกจากนั้นยังสามารถเห็นได้จากแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคม

๔.๓ ระบบอุดมการณ์อำนาจหมายถึง ศักดิ์ศรี และสิทธิของความเป็นมนุษย์ซึ่งถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการพัฒนาสังคมให้เป็นไปตามหลักของศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของธรรมชาติ นอกจากนั้นอุดมการณ์อำนาจนี้ยังจะแสดง ถึงศักยภาพของชุมชนในการผลิตใหม่ของความเป็นชุมชนเพื่อรักษาความเป็นอิสระของตนเอง เมื่อต้องเผชิญหน้ากับการครอบงำจากภายนอก เพราะอุดมการณ์อำนาจนั้นเป็นระบบสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ชุมชน ท้องถิ่น เพศ หรือชาติพันธุ์ ซึ่งสามารถเป็นพลังสำคัญในการพัฒนา

และศึกษามิติทางวัฒนธรรม ในความหมายที่รวมถึงองค์ประกอบ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

ส่วนแรก ความหมายของวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง คุณค่าของความเป็นมนุษย์ จารีต กฎเกณฑ์ที่หลากหลาย และอำนาจของชุมชนท้องถิ่น

ส่วนที่สอง ระบบคิดทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง วิธีคิดแบบองค์รวม ที่มองความเชื่อมโยงอย่างมีบริบทและเงื่อนไขโดยไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้เพื่อการวิเคราะห์และค้นหาหลักการที่อยู่เบื้องหลังความสัมพันธ์ต่างๆ ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับคุณค่า กฎเกณฑ์ และอำนาจของชุมชน ที่เป็นพลังสำคัญของชุมชนในการสร้างสรรค์และผลิตใหม่

ส่วนที่สาม กระบวนการทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง การเคลื่อนไหวเพื่อเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่ และปรับตัวของชุมชนท้องถิ่น ภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกัน ไปในแต่ละชุมชนในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทำให้ชุมชนต้องคิดค้นและแสวงหาทิศทางการพัฒนาที่หลากหลาย เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน และการเคารพหลักการของวัฒนธรรมอื่น กระบวนการทางวัฒนธรรมนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา

๕. วัฒนธรรมกับการพัฒนา

องค์การสหประชาชาติและองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรม จึงได้ประกาศให้ปี พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๔๐ เป็น “ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม” (WORLD DECADE FOR CULTURAL DEVELOPMENT) โดยได้ขอให้รัฐสมาชิกร่วมกันจัดกิจกรรม เพื่อบรรลุเป้าหมายของทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม ๔ ประการ คือ ๑) เน้นการใช้มิติวัฒนธรรมในกระบวนการพัฒนา ๒) เสริมสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ๓) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานวัฒนธรรม ๔) ส่งเสริมความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ (สมัชชาศิลปวัฒนธรรมไทยสภาผู้แทนราษฎร ม.ป.ป., หน้า ๑) ซึ่งพระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต)(๒๕๓๘, หน้า ๘๗-๘๘) ได้ชี้ให้เห็นว่าการเน้นความสำคัญของมิติวัฒนธรรมในการพัฒนาเช่นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการตื่นตัวครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นทั่วไปในช่วงนี้ของโลก โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้ว ได้มองเห็นความผิดพลาดและผลร้ายของการพัฒนาที่ผ่านมา ว่าถึงแม้จะประสบความสำเร็จที่มีคุณค่าประโยชน์ แก่ปัญหาให้แก่มนุษยชาติได้มากมายก็จริง แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่มุ่งความเจริญทางวัตถุ การขยายความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเรื่อ้นำ จนกระทั่งทำให้รู้สึกกันว่าความเจริญนั้นได้มาถึงจุดติดตันแล้วถ้าขึ้นดำเนินต่อไปในทิศทางนั้น มนุษยชาติอาจจะถึงกับประสบความพินาศสูญสิ้นไปได้

นักวิชาการและนักพัฒนาจำนวนหนึ่งเห็นว่า การพัฒนาที่มุ่งเน้นอยู่แต่การบริโภค มากกว่าการสร้างสรรค์สังคมอย่างเป็นระบบบนพื้นฐานของต้นทุนทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่มีอยู่แล้ว ผลที่ตามมาก็คือ วัฒนธรรมต้องสูญเสียพลัง และไม่สามารถเป็นตัวกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อไปได้ในขณะเดียวกันการให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้วางๆ มักจะไม่เกิดประโยชน์ใดๆ เพราะทำให้ขาดความชัดเจน เลื่อนลอย และไร้พลังที่จะมีต่อสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมให้ถ่องแท้และชัดเจนเสียก่อน

ศรีศักร วัลลิโภดม (๒๕๓๖, หน้า ๑๔-๑๖) ได้ชี้ให้เห็นว่าคนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจวัฒนธรรมในความหมายของ “ศิลปวัฒนธรรม” คือ มองวัฒนธรรมว่าเป็นเพียงรูปแบบของศิลปและประเพณี ปัญหาสำคัญของการให้ความหมายของวัฒนธรรมในทำนองนี้คือ ทำให้มองเห็นวัฒนธรรมในลักษณะหยุดนิ่ง ล่องลอย และไร้ชีวิตชีวา เพราะขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มชนผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมนั้น ซึ่งมักมีพัฒนาการที่เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นน่าจะต้องหันมามองวัฒนธรรมในอีกลักษณะหนึ่งที่เรียกว่า “สังคมวัฒนธรรม” หรือ “ชีวิตวัฒนธรรม” เพราะการมองวัฒนธรรมในลักษณะนี้จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจวิเคราะห์สังคมและชีวิตของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กับการทำความเข้าใจลักษณะทางวัฒนธรรมที่ต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตาม

สภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ เพราะไม่มีวัฒนธรรมใดอยู่โดดเดี่ยวแต่ต้องสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนหลายชั้น ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก

หากจะพิจารณาความหมายของวัฒนธรรมในเชิงชีวิตวัฒนธรรมแล้ววัฒนธรรมน่าจะถือได้ว่าเป็นองค์รวมของชีวิต คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมา ในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน ตามนัยนี้วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนพลังที่อยู่เบื้องหลังศิลปะ และวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ ซึ่งจะมีความหลากหลายและซับซ้อน แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็มีพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ด้วยการผลิตใหม่ของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมเพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขและบริบทของสภาวะแวดล้อม

ประเวศ วะสี (๒๕๓๗, หน้า ๑๓-๒๐) ได้ชี้ให้เห็นว่าถ้าเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมในเชิงชีวิตวัฒนธรรมแล้วจะสามารถสรุปคุณลักษณะของวัฒนธรรมได้ ๘ ประการ คือ

๑) มีความหลากหลาย กระจายอำนาจ จึงส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย วัฒนธรรมจะมีลักษณะหลากหลายไปตามชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ถ้าเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมก็ต้องส่งเสริมความเป็นตัวเองทางวัฒนธรรมของชุมชน ท้องถิ่นต่างๆ ก็เท่ากับเป็นการกระจายอำนาจ และส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย การเห็นคุณค่าและส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นการพัฒนาประชาธิปไตย

๒) กระจายรายได้และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ จุดแข็งของไทยที่คนอื่นไม่มีคือ วัฒนธรรมไทย ควรคิดเรื่องเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมให้เชื่อมต่อกัน เพราะเศรษฐกิจในรูปแบบปัจจุบันมีลักษณะกระจุกรายได้สูง วัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการกระจายรายได้

๓) ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น วัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีรากย้อนไปไกล ถ้าเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นย่อมมีศักดิ์ศรี ถ้าชุมชนท้องถิ่นมีศักดิ์ศรีคนทั้งประเทศก็จะมีเกียรติ มีความสุข เป็นการเปิดทางเลือกกว้างขวางอยู่ให้ผู้คน ลดความเครียดและความขัดแย้งในสังคม

๔) มีความเป็นบูรณาการ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเชื่อมโยงอย่างเป็นบูรณาการทุกมิติ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนทั้งหมดในชุมชนหรือสังคม ที่มีความเชื่อและระบบคุณค่าและการปฏิบัติร่วมกัน เป็นทั้งเรื่องของเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมพร้อมกันไปหมดเป็นเรื่องเดียวกัน

๕) สร้างความบรรสานสอดคล้อง (harmony) และความสมดุลยั่งยืน เพราะความเป็นบูรณาการและความที่มีรากลึกยาวนาน วัฒนธรรมจึงมีลักษณะผานหรือมีความบรรสานสอดคล้องระหว่างมนุษย์ทั้งกายและใจ กับสังคม และกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามธรรมชาติ

๖) มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง การพัฒนาทางวัตถุไม่คำนึงถึงคุณค่าทางจิตใจ และจิตวิญญาณ วัฒนธรรมคำนึงถึงเรื่องจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้งสุนทรียกรรมให้ความสุขทางจิตใจ

๓) ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคมต้องส่งเสริมให้สังคมเข้มแข็งจึงจะถ่วงดุลอำนาจและฟื้นฟูบูรณะศีลธรรมได้ วัฒนธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคมเพราะวัฒนธรรมต้องมีความเป็นชุมชน ความเป็นชุมชนต้องมียอดค้ำชุมชน การมียอดค้ำชุมชนทำให้ชุมชนหรือสังคมเข้มแข็ง

๔) เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม เมื่อวัฒนธรรมมีลักษณะทั้ง ๗ ประการดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นการผดุงศีลธรรม

ด้วยเหตุนี้กระบวนการทางวัฒนธรรมต่างๆ จึงมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาอย่างมาก เพราะช่วยให้เข้าใจลักษณะที่เคลื่อนไหวของวัฒนธรรม ในความพยายามที่จะสืบทอดคุณค่าของความเป็นมนุษย์และอำนาจหรือศักดิ์ศรีของชุมชน ดังจะเห็นได้จากกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัวของชุมชน ซึ่งจะต้องมีการศึกษาเป็นกรณีๆ ไป เพื่อจะเข้าใจถึงศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนระดับต่างๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างมิติทางวัฒนธรรมกับการพัฒนา อาจถือได้ว่า มิติทางวัฒนธรรมมีฐานะเป็นพลังที่สร้างสรรค์ต่อการพัฒนาในด้านหลักๆ อย่างน้อย ๓ ด้าน คือ

๑) ด้านเป้าหมายการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรม จะช่วยกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาให้ชัดเจนตามความหมายของวัฒนธรรมซึ่งสามารถจำแนกออกได้ ๓ เป้าหมายที่เชื่อมโยงกัน คือ การเคารพในคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์การเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคม และความยั่งยืนของธรรมชาติแวดล้อม

๒) ด้านทิศทางการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นทิศทางการพัฒนาที่หลากหลายแนวทางมากขึ้น แทนที่จะจำกัดอยู่เพียงแนวทางเดียว เพราะระบบคิดทางวัฒนธรรมจะให้ความสำคัญกับการคิดอย่างมีบริบทซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละกรณี และยังช่วยในการศึกษาปัญหาของการพัฒนาอีกด้วย ทำให้เกิดทางเลือกในการพัฒนาและการแลกเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาระหว่างชุมชนแทนการครอบงำทิศทางการพัฒนา

๓) ด้านกระบวนการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นความสำคัญของศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาตนเอง เพราะสามารถเข้าใจว่ากระบวนการทางวัฒนธรรมต่างๆ นั้น เริ่มต้นได้ในชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัว ซึ่งจะผลักดันให้การพัฒนาสอดคล้องกับบริบททางสังคม และธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนมากที่สุด ตลอดจนการแลกเปลี่ยนและความร่วมมือกับสังคมภายนอกในระดับต่างๆ

ในมิติทางวัฒนธรรม การพัฒนาจึงไม่ใช่มีความหมายเพียงแค่การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นเท่านั้น ซึ่งเป็นการมองอย่างกว้างๆ ในด้านบวกทิศทางเดียว แต่การพัฒนาหมายถึง การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสิทธิให้ทุกส่วนของสังคมสามารถกำหนดวิถีชีวิตใน ความเป็นมนุษย์ของตนเองได้อย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น

การดำเนินงานวัฒนธรรม

๑. ขอบข่ายการดำเนินงานวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกำหนดขอบข่ายการดำเนินงานวัฒนธรรมไว้ ๘ ลักษณะงาน ดังนี้คือ

๑) งานวิจัยวัฒนธรรม หมายถึง การสำรวจ ศึกษา สังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา ถ่ายทอด ส่งเสริม เสริมสร้าง เอกลักษณ์ และแลกเปลี่ยนทาง วัฒนธรรม

๒) งานอนุรักษ์วัฒนธรรม หมายถึง การพิทักษ์รักษาและธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพื่อก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจและความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของคนรุ่นหลัง

๓) งานฟื้นฟูวัฒนธรรมหมายถึง การเลือกสรรวัฒนธรรมที่สูญหายหรือกำลังเสื่อมสลายมาทำให้มีความหมายและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชาติ

๔) งานพัฒนาวัฒนธรรมหมายถึง ความริเริ่มสร้างสรรค์และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัยบังเกิดคุณประโยชน์แก่ชีวิต สังคม และธรรมชาติ โดยที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย

๕) งานถ่ายทอดวัฒนธรรม หมายถึง การนำวัฒนธรรมที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองแล้วไปใช้ในกระบวนการให้การศึกษา อันจะยังผลให้สมาชิกในสังคมเกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่าและนำไปปฏิบัติอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัย

๖) งานส่งเสริมกิจกรรมวัฒนธรรม หมายถึง การสนับสนุนให้บุคคลหรือหน่วยงานสามารถจัดกิจกรรมวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๗) งานเสริมสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม หมายถึง การส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถพิเศษทางวัฒนธรรม ได้มีโอกาสแสดงออกและพัฒนาความรู้ความสามารถอย่างเต็มตามศักยภาพ ถึงขั้นที่สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติในด้านนั้น ๆ รวมถึงการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลและหน่วยงานทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติได้ทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมผู้ที่มีความรู้ ความสามารถพิเศษทางวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในอนาคต

๘) งานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม หมายถึง การส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อสร้างเสริมความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำไปสู่สันติภาพและสันติสุขแห่งการอยู่ร่วมกันของมนุษยชาติ

๒. กระบวนการดำเนินงานวัฒนธรรม

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๓๘, หน้า ๓๒-๓๓) ได้เสนอว่าแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาแท้ที่จริงแล้วไม่ได้ขาดมิติวัฒนธรรมหากแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดทางวัฒนธรรมแบบหยุดนิ่งและตายตัว จึงทำให้มองการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันเท่านั้น ซึ่งผิดทั้งข้อเท็จจริงและธรรมชาติของสังคมมนุษย์ อีกทั้งยังแสดงนัยของการครอบงำอยู่อย่างเต็มเปี่ยม ดังนั้นจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีคิดและกระบวนการทัศน์ ด้วยการหันมาหามิติวัฒนธรรมที่เคลื่อนไหวและมีชีวิตแทนที่ เพื่อที่จะได้เข้าใจทางเลือกในการพัฒนาให้มีทิศทางที่หลากหลายมากขึ้น และสามารถกำหนดทางเลือกในการพัฒนาได้สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรม

ตามนัยดังกล่าวการลงทุนพัฒนาใดๆ จำต้องมีการลงทุนทางวัฒนธรรม ความคิดควบคู่ไปด้วยหากการพัฒนาเน้นหมายถึงการเพิ่มศักยภาพในการกำหนดวิถีชีวิตของความเป็นมนุษย์ เพราะการ

เคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมนั้นประกอบไปด้วย กระบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่การเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่และการปรับตัวเกี่ยวกับระบบคุณค่าอุดมการณ์ระบบภูมิปัญญาและระบบสิทธิอำนาจ ซึ่งต้องปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง ด้วยการลงทุนลงแรง ในทำนองเดียวกับการลงทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมด้านต่างๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และด้านการศึกษา

ในการลงทุนพัฒนาทางวัฒนธรรมความคิด เพื่อให้มีวัฒนธรรมแบบองค์รวมสามารถเป็นพลังขับเคลื่อนทางการ พัฒนาทางการเศรษฐกิจ ทางสังคม และทางการเมืองได้นั้นคงต้องเริ่มจากความเข้าใจก่อนว่า ทุกสังคมมีต้นทุนทางวัฒนธรรมสะสมอยู่ก่อนแล้วทั้งสิ้น ในรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่ศีลธรรม ศิลปะ และภูมิปัญญา การสูญเสียต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไป ก็จะทำให้สังคมนั้น ล้มละลายทั้งทางศีลธรรม และด้านอื่นๆ ตามมา ไม่แตกต่างมากนักกับการล้มละลายทาง เศรษฐกิจในปัจจุบัน ดังนั้น ประเด็นสำคัญในการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาในมิติวัฒนธรรมจึงไม่ใช่เพียงการทำให้ทันโลกทันสมัยเท่านั้น หากแต่อยู่ที่กระบวนการต่างๆ ๔ ประการ คือ

๑) การเสริมสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม มนุษย์ทุกคนต้องการแสดงออกอย่างเท่าเทียมกัน และสามารถแสดงออกได้ดีที่สุดในเวทีที่เรียกว่า พื้นที่ทางวัฒนธรรม เพราะพื้นที่นี้ถือเป็นสมบัติร่วมกันของทุกคน ปรากฏในรูปต่างๆ ทั้งภูมิปัญญาความรู้ อุดมการณ์ คุณค่าทางศีลธรรม และทรัพยากรของส่วนรวม ซึ่งมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของการรวมหมู่ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และเกิดความต้องการทำกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ร่วมกัน ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมนี้มนุษย์จะสามารถเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และปรับตัวได้ ด้วยเหตุนี้เองจึงเปรียบได้กับ ต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นเสมือนพลังของชุมชนในการเปลี่ยนแปลง

๒) การเสริมสร้างประชาสังคม ซึ่งเป็นการพัฒนาในมิติทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะแสดงถึงความสามารถในการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมที่ดึงให้ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมได้อย่างแท้จริง ด้วยการเข้ามามีส่วนในการวางกฎเกณฑ์และกติกาของสังคม เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งรับผิดชอบ ตรวจสอบ และได้ประโยชน์จากสังคมอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม ซึ่งจะช่วยผลักดันให้การพัฒนาในด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมืองก้าวหน้าไปได้พร้อมๆ กัน เพราะทุกคนจะรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรมอย่างเสมอกัน ชุมชนท้องถิ่นก็สามารถปกป้องสิทธิพื้นฐานของตนได้ ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

๓) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชน กระบวนการสร้างประชาสังคมจะเป็นจริงได้นั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญ คือ องค์กรชุมชนต้องเข้มแข็ง เพื่อจะได้ทำหน้าที่ทั้งตรวจสอบ และปกป้องสิทธิของท้องถิ่นได้เต็มที่ นอกจากนั้นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนยังจะมีส่วนช่วยเสริมให้ท้องถิ่นมีศักยภาพมากขึ้น ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา ตลอดจนเป็นกำลังพื้นฐานของระบบประชาธิปไตยแบบประชาสังคมในระดับรากหญ้าต่อไป

๔) การเคารพสิทธิของความแตกต่างหลากหลายของพหุสังคม มิติวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะเด่นอยู่ที่ การแสดงออกถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์และการเคารพสิทธิชุมชน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาไปสู่ความเป็นพหุสังคม ที่ผู้คนแตกต่างกันทั้งในด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิต วิถีชีวิต และชาติพันธุ์ ดังเช่นสังคมไทยในปัจจุบัน ยิ่งสังคมมีความหลากหลายมากขึ้นเท่าใด ยิ่งต้องเน้นในระบบคุณค่าที่เห็นคนเป็นคน และเน้นความคิดที่เคารพสิทธิของกันและกันมากยิ่งขึ้น

๓. ยุทธศาสตร์การดำเนินงานวัฒนธรรม

ประเวศ วะสี (๒๕๓๗, หน้า ๒๓-๒๖) ได้เสนอยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางใหญ่ๆ สำหรับส่งเสริมเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนาไว้ ๗ ประการดังนี้

๑) การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้ทั่วทั้งสังคมว่าวัฒนธรรมคืออะไร และวัฒนธรรมสำคัญสำหรับการพัฒนาอย่างไร เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุด เพราะเมื่อเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว สังคมก็จะปฏิบัติถูกต้องได้เอง

๒) การสนับสนุนเวทีทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น ควรสนับสนุนเวทีวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลายในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ริเริ่มโดยชุมชนท้องถิ่น

๓) ส่งเสริมสถาบันครอบครัว ไทยเคยมีวัฒนธรรมครอบครัวที่อบอุ่น แต่บัดนี้สถาบันครอบครัวได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการพัฒนาแบบทันสมัย

๔) ส่งเสริมองค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ชุมชนที่เข้มแข็ง คือ ผู้ปฏิบัติวัฒนธรรม และชุมชนที่เข้มแข็งจะก่อให้เกิดการพัฒนาทุกด้าน

๕) ปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย การศึกษาของไทยในปัจจุบันตัดขาดจากรากทางวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นเหตุสำคัญของความเสื่อมสูญทางวัฒนธรรมและเกิดปัญหาต่างๆ จากความขาดแคลนทางวัฒนธรรม ควรปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย เพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการปฏิบัติและการซึมซับ ถ้าการศึกษาเอาความเป็นจริงเป็นตัวตั้ง การศึกษาก็จะสัมผัสกับวัฒนธรรม

๖) วัฒนธรรมกับเศรษฐกิจ เนื่องจากวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการสร้าง ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ และการรักษาสภาพแวดล้อมดังกล่าวแล้ว ควรร่วมมือกันสร้างความเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัดเจน และกำหนดยุทธศาสตร์ในการนำมิติทางวัฒนธรรมเข้ามาพัฒนาเศรษฐกิจ

๗) กองทุนและการบริหารงานวัฒนธรรม ในการส่งเสริมวัฒนธรรมกับการพัฒนา ต้องการเงินทุนและการบริหารจัดการที่คล่องตัวและมีประสิทธิภาพ ควรมีการเพิ่มเงินกองทุนวัฒนธรรมให้มีจำนวนมากพอ

๔. “สิทธิ” และ “หน้าที่” ของประชาชนในการดำเนินงานวัฒนธรรม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้กำหนดไว้ในหมวด ๔ หน้าที่ของชนชาวไทย มาตรา ๗๓ ว่า “บุคคลมีหน้าที่... พิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ ” และหมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ ๑๒ สิทธิชุมชน มาตรา ๖๖ ว่า “บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และของชาติ ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมนั้น เป็นทั้ง “สิทธิ” และ “หน้าที่” ของประชาชน ทั้งที่เป็น “บุคคล” “ครอบครัว” และ “ชุมชน” ที่เป็น “เจ้าของวัฒนธรรม” ที่จะต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และดำเนินงานวัฒนธรรม (ทั้งในด้านการศึกษาค้นคว้าวิจัย การอนุรักษ์ การฟื้นฟู การส่งเสริม การเผยแพร่ การสืบทอด และการพัฒนา) ด้วยการ “ระเบิดจากข้างใน ” ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพึ่งตนเอง พัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน ซึ่งจะ

ส่งผลต่อเนื่องไปถึงการที่จะทำให้เกิดการกินดี อยู่ดี และมีความสุขได้อย่างมีศักดิ์ศรี ดังนั้น ประชาชนจึงเป็นแกนกลางของการดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเองในฐานะ “เจ้าของวัฒนธรรม”



๕. “อำนาจ” และ “หน้าที่” ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดำเนินงานวัฒนธรรม

การปล่อยให้ประชาชนดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเองในฐานะ “เจ้าของวัฒนธรรม” ตามลำพังนั้นจะเป็นการปล่อยให้เป็น “ภาระ” ของประชาชนเท่านั้น ซึ่งจะทำให้เกิดความยากลำบากในการทำงาน ดังนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ จึงได้กำหนดไว้ในหมวด ๑๔ การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา ๒๙๐ ว่า “องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิจะจัดการศึกษาอบรม และการฝึกอาชีพตามความเหมาะสม และตามความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ โดยคำนึงถึงความสะดวกคล่องกับมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย”

และในพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ (และที่แก้ไขเพิ่มเติม) มาตรา ๖๗ ได้กำหนดให้งานวัฒนธรรมเป็นอำนาจและหน้าที่ขององค์กร บริหารส่วนตำบล กล่าวคือ ให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ โดยเฉพาะใน (๕) ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และ (๘) บำรุงรักษาศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

และในพระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ ๑๐) พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๑๐ และ ๑๑ ได้กำหนดให้งานวัฒนธรรมเป็นอำนาจและหน้าที่ของเทศบาล กล่าวคือ ได้กำหนดให้เทศบาล มีหน้าที่ โดยเฉพาะใน (๘) บำรุงรักษาศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และ (๑๘) การส่งเสริมการกีฬา จารีต ประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยได้ “ออกแบบ” โดยกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด กรุงเทพมหานคร และอื่นๆ) ได้ทำหน้าที่เป็น “พี่เลี้ยง” ที่ทำหน้าที่เฝ้าดูดูแลให้ประชาชนสามารถดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเองได้ จนประสบความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการทำหน้าที่ในการสร้างโอกาส ส่งเสริม สนับสนุน กระตุ้น และอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้ดำเนินงานวัฒนธรรมในฐานะ “เจ้าของวัฒนธรรม” ได้ โดยการจัดทำแผนงาน โครงการ และจัดสรรงบประมาณ

๖. “อำนาจ” และ “หน้าที่” ของหน่วยงานของรัฐร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ของสังคมในการดำเนินงานวัฒนธรรม

เพื่อจะทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ทำหน้าที่เป็น “พี่เลี้ยง” เพื่อทำหน้าที่เฝ้าดูแลดูแลให้ประชาชน (ไข่แดง) ให้สามารถดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเองในฐานะ “เจ้าของวัฒนธรรม” ได้จนประสบความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ จึงได้กำหนดไว้ในหมวด ๕ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ ๔ แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม มาตรา ๘๐ ว่า “รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม ใน (๖) ส่งเสริมและสนับสนุนความรู้รักสามัคคี และการเรียนรู้ ปกป้องจิตสำนึก และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ตลอดจนค่านิยมอันดีงาม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ” และในส่วนที่ ๙ แนวนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน มาตรา ๘๖ ว่า “รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน ใน (๒) ส่งเสริมการประดิษฐ์ หรือการค้นคิดเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ รักษา และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งให้ความคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน”

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยได้ “ออกแบบ” โดยกำหนดให้รัฐ (โดยหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะกระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานต่างๆ) ได้ทำหน้าที่เป็น “พี่เลี้ยง” ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรธุรกิจเอกชน สื่อสารมวลชน และอื่นๆ เพื่อร่วมกันทำหน้าที่เฝ้าดูแลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ทำหน้าที่เฝ้าดูแลประชาชนให้สามารถดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเองได้จนประสบความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการทำหน้าที่ในการสร้างโอกาส ส่งเสริม สนับสนุน กระตุ้น และอำนวยความสะดวกให้ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนได้ดำเนินงานวัฒนธรรมในฐานะ “เจ้าของวัฒนธรรม” ได้ โดยการจัดทำแผนงาน โครงการ และจัดสรรงบประมาณ ตามความเหมาะสม

ดังตัวอย่างคณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๐ เห็นชอบหลักการ และการนำไปสู่การปฏิบัติ ให้โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนเป็นระเบียบวาระแห่งชาติ : สร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน รวมพลังทุกหน่วยงานส่งเสริมวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนสู่ชุมชน เพื่อสังคมอยู่เย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืน โดย

๑) ให้ทุกกระทรวงที่มีงาน/โครงการที่สอดคล้องกับ “โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน” ที่มีองค์กรร่วมในการพัฒนา ๖ ด้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาชีพทางศิลปะและวัฒนธรรม การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ลานวัฒนธรรม ศูนย์ความรู้และห้องสมุดชุมชน และพิพิธภัณฑ์ชุมชน ได้นำกิจกรรมของกระทรวงลงในโครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนของทุกตำบลในจังหวัด

๒) ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดได้นำ “โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน” บรรจุเป็นยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขของรัฐบาลและยุทธศาสตร์ของจังหวัด

๓) ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริม สนับสนุนการบริหารจัดการ “โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน” และสนับสนุนงบประมาณตามความจำเป็น

สภาวัฒนธรรม

๑. ความเป็นมาของสภาวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้กำหนดนโยบายของปรัณรงค์วัฒนธรรมไทย ไว้ว่า

“.... สนับสนุนการกระจายอำนาจและบทบาทในการดำเนินงานวัฒนธรรมไทย เปิด โอกาสให้องค์กรชาวบ้านและบุคลากรในท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมอย่างสำคัญและเป็นเจ้าของในการดำเนินงานวัฒนธรรม ในรูปเครือข่ายทางวัฒนธรรม โดยที่หน่วยงานของรัฐจะทำหน้าที่เพียงกระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานเท่านั้น เพราะรัฐบาลตระหนักดีว่า ผู้รู้เรื่องดีที่สุดในเรื่องวัฒนธรรม คือคนในท้องถิ่น...”

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้มีประกาศเรื่องการตั้งสภาวัฒนธรรมจังหวัด ลงวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๓๘ ให้มีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมจังหวัดขึ้น ด้วยเหตุผลและแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญคือ

๑) วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตและวิถีการคิดของชุมชน ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมของตนเอง หน่วยงานของรัฐในส่วนกลางและกลไกของรัฐในระดับท้องถิ่นเป็นส่วนส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นสามารถประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี

๒) สภาพการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นแต่ละแห่งที่ผ่านมา อยู่ในสภาพ ต่างคนต่างทำตามลำพังตัวเอง ขาดการประสานงาน การร่วมมือ ตลอดจนขาดการรวมพลัง อย่างเป็นระบบ เป็นเหตุให้ศักยภาพในการดำเนินงานวัฒนธรรมในภาพรวมไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร จำเป็นต้องส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวกันขึ้น

๓) สังคมในยุคโลกาภิวัตน์ เช่นปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางและรวดเร็วมาก อิทธิพลของเทคโนโลยีการคมนาคมที่ก้าว หน้า ทำให้การติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง วัฒนธรรมจากโลกภายนอกหลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็วและรุนแรงยิ่งขึ้นทุกวัน ประชาชนส่วนใหญ่ตกอยู่ในภาวะสับสน การเลือกสรร กลั่นกรองและการปรับปรนทางวัฒนธรรมไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔) วัฒนธรรมประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่สังคมโลกยอมรับได้มากที่สุด รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมีเจตนารมณ์ในการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจให้ประชาชนในส่วนภูมิภาคมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการรับผิดชอบต่อวิถีชีวิตของตนเองเป็นภารกิจเร่งด่วนในการบริหารราชการแผ่นดิน

๕) ทุกภูมิภาคของประเทศไทยอุดมสมบูรณ์มั่งคั่งไปด้วยทรัพยากรทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าเป็นมรดก ตกทอดสั่งสมมาจากบรรพบุรุษหลายยุคหลายสมัย เป็นสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจให้กับสังคมไทยและชาวโลก จำเป็นต้องสร้างเสริมจิตสำนึกให้ประชาชนเยาวชนคนไทยทั่วประเทศตระหนักในคุณค่าและร่วมมือกันบำรุงรักษามรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าไว้เป็นสมบัติประจำชาติและเป็นมรดกสมบัติของมนุษยชาติสืบไป

๖) ท้องถิ่นแต่ละจังหวัดควรมีอิสระในการคิด และการปฏิบัติการกิจทางวัฒนธรรม ตามความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของตน รัฐพึงสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการระดมสรรพกำลังในการ ดำเนินงานทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยท้องถิ่นและเพื่อท้องถิ่น

๗) องค์กรทางวัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นองค์กรกลาง สำหรับคนทุกสาขาอาชีพ ได้ดีที่สุดใน เพราะวัฒนธรรมเป็นกิจกรรมร่วมกันของคนทุกคนในสังคมและเป็นสายใยเชื่อมโยงให้สมาชิกใน สังคมทุกหมู่เหล่าเข้าเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน

ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ มาตรา ๑๓ ได้กำหนดให้มีการจัดตั้ง สภาวัฒนธรรมขึ้น เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และประสานการดำเนินงานวัฒนธรรมซึ่งภาคประชา สังคมและประชาชนมีส่วนร่วม

ดังนั้นเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นทั่วประเทศ จึงสนับสนุนให้เกิดการรวมตัว กันจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอและระดับ จังหวัดในลักษณะของเครือข่ายทางวัฒนธรรม ๕ กลุ่มเครือข่าย และรวมกลุ่มเครือข่ายทั้ง ๕ กลุ่มเป็น สภาวัฒนธรรม เพื่อเป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงานระหว่างสมาชิก และการรวมพลังปฏิบัติ กิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมกัน อีกทั้งสภาวัฒนธรรมจะเป็นเวทีกลางในการส่งเสริมวัฒนธรรม ประชาธิปไตย โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการ รับผิดชอบต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นของตนเอง และเพื่อเป็นการเสริมศักยภาพการดำเนินงานทาง วัฒนธรรมในภาพรวมของชาติให้ประชาชนสามารถตั้งรับและปรับตัวให้สอดคล้องเหมาะสมกับ สภาพการณ์ของสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในยุคปัจจุบัน

๒. โครงสร้างและองค์ประกอบของสภาวัฒนธรรม

ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ มาตรา ๑๕ ได้กำหนดให้สภา วัฒนธรรมประกอบด้วยกรรมการและสมาชิกที่มาจากผู้แทนองค์กรที่ดำเนินงานวัฒนธรรมหรือองค์กร ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นองค์กรเครือข่ายวัฒนธรรม เช่น เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคเอกชน เครือข่าย ภาคชุมชน เครือข่ายภาคธุรกิจ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายวิชาการ ซึ่ง สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๔๗, หน้า ๑๗-๑๘) ได้กำหนดให้สภาวัฒนธรรมจังหวัด ประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากองค์กรที่ดำเนินงานด้านวัฒนธรรมที่อยู่ในจังหวัดนั้นๆ ซึ่งประกอบด้วย องค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรม ๕ กลุ่ม เรียกว่า “เบญจภาคี” ดังนี้

๑) องค์กรภาครัฐ ได้แก่ หน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจที่ปฏิบัติงานอยู่ในจังหวัดนั้นๆ ทั้ง ที่เป็นหน่วยงานส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น

๒) องค์กรเอกชน ได้แก่ องค์กรสาธารณประโยชน์ที่เกิดจากการรวมตัวของประชาชน

๓) องค์กรชุมชน ได้แก่ องค์กรที่เกิดจากการรวมตัวตามความถนัดและความสนใจของ ประชาชนเพื่อป้องกันหรือแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งการรวมตัวกันตามธรรมชาติใน รูปแบบอื่นๆ

๔) องค์กรธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน โรงแรม ศูนย์การค้า ธนาคาร ชุมชนนักธุรกิจ สหกรณ์ และองค์กรธุรกิจรูปแบบอื่นๆ

๕) องค์การวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา พิพิธภัณฑ์ ศูนย์วัฒนธรรม หอวัฒนธรรม นิทัศน์ รวมทั้งบุคคลที่เป็นผู้นำทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการและโดยธรรมชาติ เช่น พระ ผู้นำทางศาสนา ศิลปินแห่งชาติ ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม คนดีศรีสังคม ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญและผู้ชำนาญการในสาขาวิชาชีพ งานศิลปะและงานวัฒนธรรมในสาขาต่าง ๆ

๓. สถานะและประเภทของสภาวัฒนธรรม

ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ มาตรา ๑๓ ได้กำหนดให้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมขึ้นในแต่ละระดับ ประกอบด้วย ๑) สภาวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ๒) สภาวัฒนธรรมจังหวัด ๓) สภาวัฒนธรรมอำเภอ และ ๔) สภาวัฒนธรรมตำบล โดยให้สภาวัฒนธรรมที่จัดตั้งขึ้นมีสถานะเป็นองค์กรภาคเอกชนที่ดำเนินงานวัฒนธรรมภายใต้การกำกับดูแลของกรมส่งเสริมงานวัฒนธรรม

๔. หน้าที่ของสภาวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๕๑, หน้า ๔๗-๔๘) ได้กำหนดให้สภาวัฒนธรรมทุกระดับมีหน้าที่ในการส่งเสริมและประสานการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ที่รับผิดชอบ ดังนี้

๑) เสนอข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะต่างๆ ประกอบการจัดทำแผนพัฒนาการดำเนินงานและการติดตามประเมินผลการดำเนินงานวัฒนธรรม

๒) เป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดในการดำเนินงานวัฒนธรรม รวมทั้งเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายการดำเนินงานวัฒนธรรม

๓) ส่งเสริม สนับสนุนพัฒนาการดำเนินงานวัฒนธรรมร่วมกับองค์กรภาคีและเครือข่ายวัฒนธรรม

๔) ระดมทรัพยากร บุคลากร และสรรพกำลังต่างๆ จากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ เพื่อการดำเนินงานวัฒนธรรม

๕) ส่งเสริม สนับสนุนการจัดกิจกรรมขององค์กรภาคีและเครือข่ายวัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่อการอนุรักษ์ พัฒนา สร้างสรรค์ เผยแพร่ แลกเปลี่ยน สืบทอด เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม

๖) เผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรม และผลการดำเนินงานวัฒนธรรมขององค์กรภาคีและเครือข่ายวัฒนธรรมต่างๆ

๗) ดำเนินการอื่นๆ ตามที่กระทรวงวัฒนธรรม จังหวัด กรุงเทพมหานคร หรือ หน่วยงานอื่นๆ ขอความร่วมมือ

๘) ปฏิบัติตามธรรมนูญหรือข้อบังคับของสภาวัฒนธรรม

๙) ปฏิบัติตามมติที่ประชุมคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมที่ไม่ขัดแย้งต่อคุณธรรม จริยธรรม และข้อกฎหมาย

ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ มาตรา ๑๘ ได้กำหนดให้สภาวัฒนธรรมทุกระดับมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑) เสนอข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ ต่อคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายและแผนแม่บทวัฒนธรรมของชาติ

๒) เป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดในการดำเนินงานวัฒนธรรม โดยเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายวัฒนธรรม

๓) ระดมทรัพยากร บุคลากร และสรรพกำลังต่างๆ จากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ เพื่อดำเนินงานวัฒนธรรม

๔) ส่งเสริม สนับสนุน และร่วมจัดกิจกรรม ขององค์กรภาคีและเครือข่ายวัฒนธรรม เพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา สร้างสรรค์ แลกเปลี่ยน สืบทอด และแผ่ระว่างทางวัฒนธรรม

๕) เผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรม และผลการดำเนินงานวัฒนธรรมขององค์กรภาคีและเครือข่ายวัฒนธรรม

๖) ดำเนินการอื่นใดตามที่คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม จังหวัด หรือหน่วยงานอื่นๆ ขอความร่วมมือทางวัฒนธรรม

๕. วัตถุประสงค์การตั้งสภาวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมไว้ดังนี้

๕.๑ ก่อให้เกิดการรวมตัวจัดตั้งองค์กรชุมชนของประชาชนในท้องถิ่นทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด เพื่อดำเนินกิจการทางวัฒนธรรมให้นำไปสู่การแก้ไขปัญาและพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

๕.๒ เกิดการรวมพลังระหว่างองค์กร ชุมชน ในท้องถิ่นต่างๆ เข้าด้วยกันในลักษณะของเครือข่ายทางวัฒนธรรมที่มีการติดต่อสื่อสาร พบปะ แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล ตลอดจนแลกเปลี่ยนทรัพยากรต่างๆ ซึ่งกันและกัน ระหว่างเครือข่ายอย่างกว้างขวาง

๕.๔ เกิดการระดมสรรพกำลังในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบลเพื่อขับเคลื่อนผลักดันการดำเนินงานวัฒนธรรมในจังหวัดให้สามารถดำเนินงานวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนสืบไป

๕.๕ เกิดการระดมสรรพกำลังในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบลเพื่อขับเคลื่อนผลักดันการดำเนินงานวัฒนธรรมในจังหวัดให้สามารถดำเนินงานวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนสืบไป

๕.๖ เกิดวัฒนธรรมประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งและจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศชาติในที่สุด

๕.๗ เกิดหน่วยงานด้านวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นที่เชื่อมประสานกับหน่วยงานภาครัฐได้อย่างใกล้ชิดและมีประสิทธิภาพ

๖. การวิเคราะห์สภาวัฒนธรรมโดยทฤษฎีทางสังคมวิทยา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและการดำเนินงานวัฒนธรรมของสภาวัฒนธรรมมาศึกษาโดยใช้ทฤษฎีทางสังคมวิทยา พบว่า สภา วัฒนธรรมเป็นระบบการกระทำการชนิดหนึ่ง (an operating system) ที่ประกอบด้วย เครือข่ายภาคีสมาชิกซึ่งเป็นระบบย่อย (subsystem) ที่ปฏิบัติหน้าที่ ตามบทบาท การกิจหน้าที่ ความรับผิดชอบ ความถนัดและความสนใจของแต่ละภาคีสมาชิก แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายภาคีสมาชิกเหล่านั้น เกิดเป็นสภาวัฒนธรรมซึ่งเป็นโครงสร้าง ที่ภาคีสมาชิกมีภารกิจหน้าที่ต่างๆ ร่วมกันและประสานกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของ

สภาวะวัฒนธรรม คือการร่วมกันดำเนินงานวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน ร่วมกันของชุมชน/ท้องถิ่น ซึ่งเป็นไปตามลักษณะสังคมตามทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (structural functionalism) นั้นเอง

การใช้แนวคิดเรื่องสภาวะวัฒนธรรมเป็นระบบกระทำการนี้ ทำให้สามารถศึกษา วิเคราะห์ สภาวะวัฒนธรรมตามหลักการใหญ่ ๆ ของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมได้ ดังนี้

๑. สมาชิกของแต่ละเครือข่ายภาคีสภาวะวัฒนธรรมจะต้องมีลักษณะที่รวมตัวกันอย่างถาวรพอประมาณที่จะทำให้แต่ละเครือข่ายภาคีสมาชิกนั้นทำหน้าที่ในส่วนของตนได้ เช่น กลุ่มแม่บ้าน ซึ่งเป็นเครือข่ายภาคีสมาชิกของสภาวะวัฒนธรรมนั้น แม่บ้านต่างๆ ที่มาเป็นสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านจะต้องรวมตัวกันอย่างถาวรเพียงพอที่จะทำให้กลุ่มแม่บ้านทำงานตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มได้

๒. แต่ละเครือข่ายภาคีสมาชิกมีความโน้มเอียงที่จะเข้ามาเพื่อรักษาสหิทธิประโยชน์ พร้อมๆ กับการป้องกันตนเองจากการแทรกแซง หรือทำลายจากเครือข่ายภาคีสมาชิกอื่นๆ

๓. ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงบางประการเกิดขึ้นแก่เครือข่ายภาคีสมาชิกย่อมเป็นไปได้เพื่อการอยู่รอด หรือเพื่อให้เครือข่ายภาคีสมาชิกนั้นทำหน้าที่ได้ดียิ่งขึ้น เหมาะสมกับบริบทมากขึ้นกว่าเดิม

๔. ตามปกติเครือข่ายภาคีสมาชิกจะดำเนินการต่างๆ เพื่อรักษาดุลยภาพ (equilibrium) ระหว่างสัมพันธ์ภาพของเครือข่ายภาคีสมาชิกต่างๆ ไว้เสมอ การเสียดุลยภาพในการปฏิบัติงานของเครือข่ายภาคีสมาชิกในบางครั้งถือว่าเป็นเหตุการณ์ผิดปกติ อาจอยู่ในภาวะปรับตัวเข้ากับบริบทใหม่ หรืออาจถูกแทรกแซงจากเครือข่ายภาคีสมาชิกอื่นๆ

๕. เครือข่ายภาคีสมาชิกที่ไม่สามารถรักษาดุลยภาพไว้ได้ ในที่สุดจะสลายตัวกลายเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายภาคีสมาชิกอื่น หรือกลายสภาพเป็นเครือข่ายภาคีสมาชิกใหม่ก็ได้

และถ้าพิจารณาตามแนวคิดของ พาร์สันส์ (อ้างถึงในชินตา รัชพลเมือง, ๒๕๓๑, หน้า ๗๓-๗๔) จะพบว่า สภาวะวัฒนธรรมจะต้องพยายามรักษา “ดุลยภาพ” ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องบูรณาการให้เครือข่ายภาคีสมาชิกให้เข้ามาทำงานร่วมกันโดยใช้กลไกที่ทำหน้าที่สร้างบูรณาการที่พาร์สันส์ กำหนดไว้ ๒ ประการ คือ “การขัดเกลาทางสังคม” และ “การควบคุมทางสังคม” ซึ่งกลไกทั้งสองนี้จะช่วยให้สภาวะวัฒนธรรมสามารถรักษาโครงสร้างและการทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ได้และจะเสริมสร้างบูรณาการของสมาชิกของเครือข่ายภาคีสมาชิก ซึ่งเป็นผู้กระทำในโครงสร้างของสถานภาพบทบาท (status-role structure) โดยการขัดเกลาทางสังคมจะทำให้เครือข่ายภาคีสมาชิกได้ซึมซับเข้าไปจนเป็นแรงจูงใจให้ทำตามบทบาทภาระหน้าที่ของตน ส่วนกลไกการควบคุมทางสังคมจะทำให้เกิดความมีระเบียบขึ้นใน ระหว่างสถานภาพและบทบาททำให้เครือข่ายภาคีสมาชิกทำตาม ธรรมเนียม สภาวะวัฒนธรรม ซึ่งเป็น ข้อตกลงและบรรทัดฐานของสภาวะวัฒนธรรม และศึกษาความสามารถในการรักษาดุลยภาพ และบรรลุข้อจำเป็นเชิงหน้าที่ (functional requisite) โดยความสามารถในการแก้ปัญหาสำคัญอันจำเป็น ๔ ประการ ซึ่งพาร์สันส์ เรียกว่าข้อจำเป็นแห่งหน้าที่ (The Functional Imperatives) ดังนี้คือ

๑. ปัญหาการบรรลุวัตถุประสงค์ของสภาวะวัฒนธรรม (goal attainment) วัตถุประสงค์ของสภาวะวัฒนธรรมจะสำเร็จได้อยู่ที่การคงอยู่ และการทำหน้าที่ของเครือข่ายภาคีสมาชิกต่างๆ ดังนั้นสภาวะวัฒนธรรมจะต้องจัดลำดับความสำคัญของวัตถุประสงค์และหน้าที่ต่างๆ รวมทั้งสรร

หาทรัพยากรเพื่อมาดำเนินการให้บรรลุตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ โดยจะต้องไม่ขัดกับมูลเหตุจูงใจ ความประสงค์และความสามารถของเครือข่ายภาคีสมาชิก อย่างรุนแรงเพื่อให้เครือข่ายภาคีสมาชิกได้ทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอเพื่อผลของการบรรลุวัตถุประสงค์ของสภาวัฒนธรรม

๒. ปัญหาการปรับตัวตามสถานการณ์ (adaptation) สภาวัฒนธรรมและเครือข่ายภาคีสมาชิกต้องปรับตัวให้เข้าหาซึ่งกันและกัน ทั้งยังต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทต่างๆ ด้วย เพื่อช่วยให้การดำเนินงานต่างๆ บรรลุวัตถุประสงค์

๓. ปัญหาการผสานส่วนต่างๆ ให้กลมกลืน (integration) เป็นความสามารถของสภาวัฒนธรรมในอันที่จะสร้างความเข้าใจกันได้ ระหว่างเครือข่ายภาคีสมาชิกที่แตกต่างกัน ให้สามารถผนวกผสานการดำเนินงานเสริมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะทำให้การดำเนินงานวัฒนธรรมของท้องถิ่นบรรลุเป้าหมายเต็มที่

๔. ปัญหาการสะสมและสร้างสรรค์พลังงาน (latency) ปัญหาในส่วนนี้มี ๒ ประการ คือ การสะสมสร้างสรรค์ (pattern maintenance) ซึ่งหมายถึงการจัดให้เครือข่ายภาคีสมาชิกมีคุณลักษณะที่เหมาะสม (appropriate) เป็นต้นว่า แรงจูงใจ (motives) ความต้องการ (needs) ความสามารถในการกระทำหน้าที่บทบาท (role-playing skills) และการแก้ไขความตึงเครียด (tension management) ซึ่งหมายถึงการแก้ไขความตึงเครียดและความขัดแย้งระหว่างสมาชิกและเครือข่ายภาคีสมาชิก อันจะเป็นสาเหตุให้สภาวัฒนธรรมไม่สามารถดำรงอยู่และปฏิบัติหน้าที่ได้ ในการนี้รวมถึงการเสริมสร้าง การฟื้นฟู การบำรุงรักษาพลังต่าง ๆ และการขจัดความขัดแย้งอันเกิดจากการทำหน้าที่ของเครือข่ายภาคีสมาชิกเพื่อให้สภาวัฒนธรรมดำรงอยู่และดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์และหน้าที่ที่กำหนดไว้ได้

โดยศึกษาสภาพการณ์และบทเรียน การดำเนินงานวัฒนธรรมของสภาวัฒนธรรมว่าสามารถใช้กระบวนการต่างๆ ที่ทำให้เกิดระบบสังคมตามที่ พาร์สันส์ ได้เสนอไว้ดังนี้คือ

๑. ระบบการติดต่อ (communication) ซึ่งเป็นระบบทำให้เครือข่ายภาคีสมาชิกของสภาวัฒนธรรมใช้ในการสื่อความหมายและเข้าใจร่วมกัน

๒. ระบบการรักษาขอบเขตของสังคม (system integration) หมายถึงความสามารถในการคงสถานะและสมดุลของสภาวัฒนธรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับกรอบนโยบายและข้อตกลงต่างๆ ของเครือข่ายภาคีสมาชิกของสภาวัฒนธรรม

๓. การบูรณาการระหว่างระบบ (system integration) เป็นการบูรณาการระหว่างระบบวัฒนธรรมและบุคลิกภาพของเครือข่ายภาคี สมาชิกเข้ากับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพของสภาวัฒนธรรม

๔. การควบคุมทางสังคม (social control) ซึ่งเป็นเครื่องมือในการรักษาคุณภาพของสภาวัฒนธรรม โดยการกระตุ้นและควบคุมให้เครือข่ายภาคีสมาชิกยอมรับและปฏิบัติตาม ธรรมเนียมและข้อตกลงต่าง ๆ และดำเนินงานวัฒนธรรมร่วมกัน

๕. การขัดเกลากายทางสังคม (socialization) เป็นการดำเนินการที่จะอบรม ขัดเกลา ให้การศึกษา สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เครือข่ายภาคีสมาชิกให้เกิดการเรียนรู้และเข้ามามีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการดำเนินงานวัฒนธรรมร่วมกัน

๖. กระบวนการสร้างสถาบัน (institutionalization) เป็นกระบวนการต่างๆ ที่ทำให้เกิดรูปโครงสร้าง (structuralization) หรือทำให้เครือข่ายภาคีสมาชิกเกิดทัศนคติในการที่จะต้องรวมตัวกันเป็นสภาวัฒนธรรม เพื่อร่วมกันดำเนินงานวัฒนธรรมของชุมชน/ท้องถิ่น

๗. รูปแบบกระบวนการพัฒนาสภาวัฒนธรรม

กาสัถ เตชะชั้นหมาก (๒๕๔๕) ได้เสนอรูปแบบกระบวนการพัฒนาสภาวัฒนธรรมเพื่อดำเนินงานวัฒนธรรมของจังหวัดและของท้องถิ่นไว้ดังนี้

๗.๑ กระบวนการที่ทำให้สภาวัฒนธรรมเกิดขึ้น ขยายและพัฒนา และดำรงอยู่ ควรเป็นดังนี้

๑) การสร้างจิตสำนึกและความมั่นใจในการดำเนินงานวัฒนธรรม ควรได้สร้างความรู้ความเข้าใจจนเครือข่ายภาคีสมาชิกและประชาชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของงานวัฒนธรรมจนเกิดจิตสำนึกทางวัฒนธรรม มั่นใจและสำนึกถึงพลังของตนเองจะสามารถร่วมกันดำเนินงานวัฒนธรรมเพื่อป้องกัน แก้ปัญหาและพัฒนาวัฒนธรรมของท้องถิ่นและจังหวัดได้ จนเกิดความสำนึกที่จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงานวัฒนธรรมด้วยตนเองบนเงื่อนไขของจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่ต้องมาคิดและลงมือทำงานวัฒนธรรมด้วยการพึ่งตนเองและพึ่งกันเอง

๒) การรวมตัวกันดำเนินงานวัฒนธรรม ควรปลูกจิตสำนึกให้ เครือข่าย เบญจภาคีสมาชิก และผู้รู้ ผู้สนใจในเรื่องวัฒนธรรมต่างๆ ได้เกิดความสำนึกในคุณค่าและพลังของการร่วมมือกันดำเนินงานวัฒนธรรมเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาวัฒนธรรมของท้องถิ่นและจังหวัดด้วยการพึ่งกันเองเป็นสำคัญ โดยส่งเสริม และสนับสนุนให้เกิดการ รวมตัวกันดำเนินกิจกรรมวัฒนธรรมตามความถนัดความสามารถ และสนใจร่วมกันอย่างอิสระและหลากหลายในระดับต่างๆ

๓) การเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย สภาวัฒนธรรมควรเป็นแหล่งกลางให้ เครือข่ายภาคีสมาชิกได้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย เพื่อร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันดำเนินงานวัฒนธรรมเสริมซึ่งกันและกันอย่างอิสระและหลากหลาย ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน ให้ “ถักทอ” และ “เชื่อมโยง” กันอย่างแข็งแรง โดยการจัดเวที เปิดโอกาส และจัดช่องทางในการติดต่อสื่อสารที่ เครือข่ายภาคีสมาชิกสามารถติดต่อสื่อสารให้เข้าใจร่วมกันได้

๗.๒ กระบวนการที่ทำให้สภาวัฒนธรรมดำเนินงานวัฒนธรรมได้ ควรเป็นดังนี้

๗.๒.๑ กระบวนการทางวัฒนธรรม

๑) กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม ควรให้ความสำคัญกับภูมิธรรมภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่บรรพบุรุษโดยสร้างสรรค์ เลือกรส รส กลั่นกรอง พัฒนาและสั่งสมไว้เพื่อประโยชน์ในการดำเนินวิถีชีวิตในรูปแบบต่างๆ โดยจัดให้มีการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมภูมิธรรมภูมิปัญญาเหล่านี้ แล้วนำมา เผยแพร่และถ่ายทอด เพื่อสร้างความเข้าใจในคุณค่า สาระและความสำคัญของภูมิธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ นั้น ซึ่งได้ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ การเห็นคุณค่า ความสำคัญ คุณประโยชน์ จนเกิดการประพฤติปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต

๒) กระบวนการสังสรรค์ทางวัฒนธรรม เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเปิด จึงทำให้มีการสังสรรค์ ระหว่างวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งวัฒนธรรมสากลในกระแสโลกาภิวัตน์ตลอดเวลา สภาวัฒนธรรมจังหวัดควรใช้กระบวนการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานวัฒนธรรม โดยจัดให้มีการศึกษาวัฒนธรรมต่างๆ แล้วนำมาเผยแพร่แลกเปลี่ยน วัฒนธรรมกันเพื่อให้เกิดความรู้

ความเข้าใจในคุณค่า สาระ และความสำคัญของวัฒนธรรมของกันและกัน ในขณะเดียวกันก็จัดให้มีการศึกษาวัฒนธรรมที่ไหลบ่ามาตามกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่างๆ แล้วเลือกสรรกลั่นกรองมาใช้ให้เหมาะสมกับพื้นฐานภูมิธรรมภูมิปัญญาของวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

๓) กระบวนการปรับปรุงทางวัฒนธรรม ควรสร้างให้ เครือข่ายภาคีสมาชิกมีความสามารถในการปรับปรุงทางวัฒนธรรม โดยการเลือกสรร กลั่นกรองวัฒนธรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นภูมิธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิม และวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่ล้นหลามกับกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบรอบด้านให้สามารถประสานเชื่อมโยงและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันให้มากที่สุด จนสามารถนำมาใช้ในการดำเนินงานวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๗.๒.๒ กระบวนการเรียนรู้

๑) การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ควรได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมอย่างสม่ำเสมอ ทั้งที่เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมของ เครือข่ายภาคีสมาชิกและกิจกรรมของสภาวัฒนธรรม ทั้งกิจกรรมตามประเพณีและเทศกาลต่างๆ และกิจกรรมที่จัดดำเนินการตามแผนงานและโครงการ เพื่อให้ เครือข่ายภาคีสมาชิกได้เกิดการเรียนรู้ในการดำเนินงานวัฒนธรรม จากการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมกัน

๒) การประชุม สัมมนา เสวนา และพบปะพูดคุย ควรจัดให้ เครือข่ายภาคีสมาชิก และประชาชนได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ และไม่ใชทางการ คือ การเสวนา พบปะพูดคุยกันตามโอกาสที่เหมาะสม

๓) การศึกษาดูงาน ควรให้เครือข่ายภาคีสมาชิกได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยการศึกษาดูงานการดำเนินงานวัฒนธรรมของสภาวัฒนธรรมต่างๆ และศึกษาดูงานการดำเนินงานวัฒนธรรมภายในท้องถิ่นและจังหวัดเดียวกัน

๔) การใช้สื่อและสื่อสารมวลชน ควรจัดทำสื่อของสภาวัฒนธรรม และใช้สื่อสารมวลชนของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยุท้องถิ่น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และสื่อมวลชนท้องถิ่น รวมทั้งสื่อขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นสื่อในการ สร้างความรู้ ความเข้าใจในการ ดำเนินงานวัฒนธรรม รวมทั้งการสร้างความรู้ความเข้าใจในคุณค่า สาระ และความสำคัญของวัฒนธรรมต่างๆ

๗.๒.๓ กระบวนการจัดการ

ต้องเปิดโอกาสให้เครือข่ายภาคีสมาชิกและประชาชนทั่วไปสามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการดำเนินงานวัฒนธรรมร่วมกันอย่างกว้างขวางและทั่วถึง โดย

๑) การสร้างแรงจูงใจให้ดำเนินงานวัฒนธรรมตามภาระหน้าที่ โดยควรสร้างความรู้ความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมและงานวัฒนธรรม ให้เข้าใจถึงผลดีของการดำเนินงานวัฒนธรรมตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและผลเสียของการไม่ดำเนินงานวัฒนธรรมตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความสำนึกตระหนัก จนเกิดแรงจูงใจที่จะร่วมกันดำเนินงานวัฒนธรรมได้

๒) การสร้างแรงจูงใจให้รวมตัวกันเป็นสภาวัฒนธรรม โดยควรสร้างความรู้ความเข้าใจ และสำนึกตระหนักในคุณค่า ความสำคัญและพลังของการรวมตัวกันเป็นประชาสังคมเพื่อการดำเนินงานวัฒนธรรมในระดับต่างๆ รวมทั้งการรวมตัวกันดำเนินงานวัฒนธรรมตามความถนัดและความสนใจ แล้ว เข้าเป็นเครือข่ายภาคีสมาชิกของสภาวัฒนธรรมเพื่อดำเนินงานวัฒนธรรมร่วมกัน และ

ควรทำให้เกิดทัศนคติที่จะต้องรวมตัวกันขึ้นเป็นสภาวัฒนธรรมเพื่อดำเนินงานวัฒนธรรม และเข้ามามีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการดำเนินงานวัฒนธรรม

๓) การจัดลำดับความสำคัญของวัตถุประสงค์และหน้าที่ต่างๆ ที่ไม่ขัดกับมูลเหตุจูงใจ ความประสงค์ และความสามารถของ เครือข่าย ภาควิชาสังคม เนื่องจาก เครือข่าย ภาควิชาสังคมได้ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรมในลักษณะต่างๆ ตามบทบาทหน้าที่ที่ความรับผิดชอบ และตามความถนัด ความสนใจ ซึ่งสภาวัฒนธรรมควรเข้าใจในข้อความจริงนี้ แล้วจัดลำดับของการ ดำเนินงานวัฒนธรรมที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทบาทหน้าที่ที่ความรับผิดชอบ ความถนัด และความสนใจของ เครือข่าย ภาควิชาสังคม และควรมอบหมายภารกิจหน้าที่ให้รับผิดชอบดำเนินงานวัฒนธรรม ตามความถนัด ความสนใจ รวมทั้งควรสรรหาทรัพยากรและจัดสรรทรัพยากรให้เครือข่าย ภาควิชาสังคมได้ทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอด้วย

๔) การปรับตัวเข้าหาซึ่งกันและกัน สภาวัฒนธรรมและเครือข่าย ภาควิชาสังคมควรปรับตัวให้เข้าหาซึ่งกันและกัน เพื่อจะทำให้สามารถประสานความเข้าใจที่ เครือข่าย ภาควิชาสังคมสามารถยอมรับได้และควรสร้างความเข้าใจระหว่างเครือข่าย ภาควิชาสังคมที่แตกต่างกันให้สามารถผนึกและผสมผสานกันจนสามารถดำเนินงานวัฒนธรรมเสริมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแก้ไขความตึงเครียดและความขัดแย้งต่างๆ ได้

๕) การจัดรูปแบบความสัมพันธ์ในแนวนอนมากกว่าแนวตั้ง โดยควรจัดรูปแบบความสัมพันธ์ในการดำเนินงานวัฒนธรรมให้เครือข่าย ภาควิชาสังคมได้ร่วมกันเรียนรู้ คิด ตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติ และประเมินผลการทำงานร่วมกัน

๗.๓ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้น การขยายและพัฒนา และการดำรงอยู่ของสภาวัฒนธรรม

๗.๓.๑ ปัจจัยภายใน

๑) ประธานสภาวัฒนธรรม ควรเป็นผู้ที่ทำงานด้วยความเสียสละ เป็นที่ยอมรับในคุณงามความดีเป็นที่เคารพยกย่องของประชาชน สามารถประสานและขอความร่วมมือจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ สามารถระดมความคิด ความรู้ และทรัพยากรมาใช้ในการดำเนินงานวัฒนธรรมได้ เป็นผู้เสียสละ เป็นผู้ที่ตั้งใจจริง มีความสนใจและมีความรู้ในเรื่องงานวัฒนธรรมอย่างดี

๒) คณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรม ควรประกอบด้วย ผู้แทนเครือข่าย ภาควิชาสังคมทั้ง ๕ ภาควิชา ที่ทำงานกันอย่างจริงจัง ด้วยความทุ่มเท

๓) การประชุมปรึกษาหารือกันเป็นเนืองนิจ ควรได้เปิดเวทีให้ผู้สนใจ ทั่วไปมาพบปะเสวนากันในเรื่องวัฒนธรรมที่ตนสนใจ มีการประชุมกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมเป็นประจำ และควรมีการประชุมสัมมนาในเรื่องเฉพาะตามโอกาสอันควร อันจะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ซึ่งกันและกันในขณะเดียวกันก็เกิดความเข้าใจร่วมกัน จนสามารถประสานความร่วมมือในการดำเนินงานวัฒนธรรมร่วมกันได้

๔) การขยายเครือข่าย ภาควิชาสังคมออกไปอย่างกว้างขวางและเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ควรมีการขยายทั้งแนวตั้งและแนวนอนจนสามารถ “ถักทอ” กันได้อย่างแข็งแรง ในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมและสนับสนุนให้ เครือข่าย ภาควิชาสังคมต่างๆ ได้ประสานเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเพื่อให้เกิดพลังในการดำเนินงานวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้อย่างพร้อมเพรียง และไปในทิศทางเดียวกัน

๕) การดำเนินงานวัฒนธรรมที่เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ควรเน้นการดำเนินงานวัฒนธรรมที่มุ่งพัฒนาคน โดยใช้ภูมิปัญญา ค่านิยม และแบบแผนอันดีงามของท้องถิ่นนั้นเพื่อเป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรม ที่มุ่งเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตจริง เพื่อให้งานวัฒนธรรมเป็นงานที่ทุกฝ่ายทุกคนเข้าใจได้ง่าย เพราะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของท้องถิ่นโดยตรง ท้องถิ่นสามารถดำเนินงานวัฒนธรรมได้ด้วยตนเอง

๖) การมีส่วนร่วมอย่างสำคัญของ เครือข่ายภาคีสมาชิกและประชาชน ควรเน้น การดำเนินงานวัฒนธรรมที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของ เครือข่าย ภาคีสมาชิกและประชาชนอย่างกว้างขวางและทั่วถึง ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการคิดและร่วมกันดำเนินการตามวิถีทางประชาธิปไตย โดยเน้นงานวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดประชาชนที่สุดก่อนที่จะขยายวงออกไปยังเรื่องอื่นๆ

๗) การมีกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัด ควรจัดตั้งกองทุนส่งเสริม งานวัฒนธรรมจังหวัดขึ้นเพื่อเป็นแหล่งกลางในการระดมทรัพยากรจากภาครัฐและเอกชนมาใช้ในการดำเนินงานวัฒนธรรม

๗.๓.๒ ปัจจัยภายนอก

หน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรเอกชน ควรส่งเสริมและสนับสนุนในลักษณะต่างๆ ทั้งในเรื่องนโยบาย การพัฒนาบุคลากร การสร้างความรู้ความเข้าใจในวิธีการดำเนินงานวัฒนธรรม การเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการดำเนินงานวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน โดยการจัดประชุมสัมมนา การจัดสรรเงินทรัพยากรไปสนับสนุน การดำเนินงานวัฒนธรรม รวมทั้งการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการ “ถักทอ” และ “เชื่อมโยง” กันดำเนินงานวัฒนธรรมได้อย่างเกิดพลัง

ประชาสังคม

๑. ความสำคัญของประชาสังคม

ประเวศ วะสี (๒๕๓๘, หน้า ๓๖-๓๗) ได้กล่าวถึงความสำคัญของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนไว้ว่า

“กระแสใหญ่ในโลกจะมีแต่ globalization อย่างเดียวก็หาไม่ แต่จะมี กระแสของ localization หรือ communitization (ศัพท์บัญญัติขึ้นเอง) หรือความเป็นชุมชนเกิดขึ้นในขณะเดียวกันด้วยความเข้มแข็งของชุมชนจะแก้ปัญหาทุกชนิดและพัฒนาทุกอย่างพร้อม กันไปอย่าง เป็นบูรณาการ กล่าวคือ แก่ความยากจนได้โดยเร็ว อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติ แก้ และป้องกันปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรม ยาเสพติด โสเภณี โรคเอดส์ อนุรักษ์และพัฒนา วัฒนธรรม ชุมชนคือผู้ปฏิบัติวัฒนธรรม และความเข้มแข็งของชุมชนคือรากฐานของสังคมอารย ะ (civil society) หรือรากฐานของประชาธิปไตย ยุทธศาสตร์ชุมชนจึงเป็นยุทธศาสตร์ใหญ่เมื่อเกิด ชุมชนขึ้น สมาชิกจะมีความสุขเป็นล้นพ้นและมีความสร้างสรรค์สูงยิ่ง มีศักยภาพที่จะทำอะไร ๆ ให้ สำเร็จทุกอย่างเป็นศักยภาพอย่างไม่มีข้อจำกัด (limitless potential)”

นอกจากนั้น ประเวศ วะสี (๒๕๓๘) ได้อ้างถึงงานวิจัยของ Robert Putnam เรื่อง Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy (๑๙๙๓) ซึ่งพบว่าในจำนวน ๑๕ แคว้นของอิตาลีนั้น ถ้าแคว้นใดมีความเป็นประชาคม (civic tradition หรือ civility) มาก สิ่งต่าง ๆ ก็

จะดีตามไปด้วย ซึ่ง ประเวศ วะสี สรุปว่าเครื่องมือที่จะแก้ปัญหาของชุมชนได้คือ ความเป็นประชาสังคมที่ได้รับการชักชวนคุณงามความดีที่แตกต่างหลากหลายเข้าด้วยกัน (คำบรรยายเรื่องสภาวัฒนธรรมจังหวัด : ชุมพลังการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๘) และประเวศ วะสี ยังได้อ้างถึงงานเขียนของ Dr.Scott Peck เรื่อง A World Waiting To Be Born: Civility Rediscovered ที่กล่าวว่า ความเป็นชุมชน(community) หรือประชาคม (civility) จะเป็นอนาคตของโลก (Prawase Wasi, Community and Sustainable Development, ICEA Seventh World Conference, Jontien Thailand ๓๑ July - ๔ August ๑๙๙๕)

๒. องค์ประกอบของประชาสังคม

เพื่อให้สามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้ จึงจำเป็นต้องศึกษาให้รู้ถึงองค์ประกอบ หรือปัจจัยที่ทำให้ชุมชนและประชาสังคมเข้มแข็ง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า

สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ (๒๕๓๙, หน้า ๘-๙) ได้เสนอองค์ประกอบของประชาสังคมว่า กระบวนการที่จะเรียกว่าเป็น “ประชาสังคม” ได้นั้น จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๓ ส่วน คือ

๑) จิตสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) หมายถึง ความคิดและความยอมรับในเรื่องการรวมตัวกันอย่างอิสระ ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร ยอมรับในความคิดเห็นของกัน และกัน ในอันที่จะเรียนรู้ร่วมกัน หรือแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ร่วมกัน

๒) โครงสร้างองค์กรประชาสังคม (civic organization) หมายถึง การรวมกลุ่มที่มีระบบการจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและนำไปสู่การแก้ปัญหา

๓) เครือข่ายประชาสังคม (civic network) หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกัน ซึ่งต้องมีระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การสัมพันธ์กันด้วยความสมานฉันท์

ประเวศ วะสี (๒๕๓๙, หน้า ๒๙-๓๐) ได้เสนอวัฒนธรรม ๘ ประการ เพื่อเคลื่อนมนุษยชาติออกจากสภาวะวิกฤต บนเส้นทางอย่างสันติวิธีหรือมีขมิมาปฏิบัติ ไปสู่วัฒนธรรมใหญ่แห่งการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหลายอย่างสันติ โดยได้ให้ความสำคัญกับข้อ ๘ การสร้างประชาคมบนเส้นทางสู่ประชาสังคมมาก โดยได้ให้เหตุผลว่า

“เรื่องทั้ง ๗ ข้อข้างต้น จะรอให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำสำเร็จไม่ ทุกฝ่ายในสังคม เช่น ผู้นำชุมชนนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ ภาครัฐ สื่อมวลชน ฯลฯ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมกัน ในทุกๆ ระดับทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระหว่างชาติ ความร่วมมือกันอย่างนี้เรียกว่า ประชาคม การร่วมมือกันทำงานต้องอาศัยความรัก การเรียนรู้ร่วมกันและความสามัคคี ความเป็นประชาคมจึงต้องใช้ธรรมะทุกข้อและเป็นการปฏิบัติที่ยิ่งใหญ่ สังคมที่ประชาชนมีการรวมตัวกันทำงานในรูปแบบต่างๆ ให้มาก เช่น กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ มูลนิธิ ชุมชน เรียกว่าประชาสังคม (civil society) ประชาสังคมที่เชื่อมโยงทั่วโลกคือ กุญแจของการนำไปสู่วัตถุประสงค์ใหญ่ของมนุษยชาติ คือ การดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวงอย่างได้ดุลยภาพ สันติ และยั่งยืน ควรศึกษาวิจัยให้เข้าใจเรื่องความเป็นชุมชน ความเป็นประชาสังคมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง หากกลไกส่งเสริมให้เกิด ขึ้นซึ่งอาจรวมถึงการตั้งสถาบันส่งเสริมประชาคม เพราะนี่คือกุญแจสำหรับคานาสันติสุขของมนุษยชาติ”

จากคำประกาศปฏิญญาในการประชุมระดับโลก เรื่อง การศึกษาชุมชน ครั้งที่ ๗ ได้เน้น
ความสำคัญขององค์ประกอบ ๓ ประการ ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ

๑) ภูมิธรรมภูมิปัญญา (spirituality)

๒) กระบวนการเรียนรู้ (learning)

๓) การจัดการ (management)

ซึ่งสีลาภรณ์ นาคทรพร (๒๕๓๘, หน้า ๒๗-๒๘) ได้ขยายความเพิ่มเติมและ
วิเคราะห์ในบริบทของสังคมไทยไว้ดังนี้คือ

๑) ภูมิธรรมภูมิปัญญา ในชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถสร้างสรรค์การพัฒนาที่ยั่งยืน
ได้ จะต้องมีความรู้และ ธรรมะซึ่งอาจปรากฏอยู่ในตัวผู้นำและสมาชิกของชุมชนนั้นก็ได้ ภูมิ
ปัญญาเป็นองค์ความรู้ต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมและ
ธรรมชาติ ภูมิปัญญาที่ผ่านการกลั่นกรองจนตกผลึก และสามารถนำมาปรับใช้กับการดำรงชีวิตในโลก
ยุคใหม่ได้นั้น มักจะมีสาระเนื้อหาเป็นหลักธรรมะอยู่ในตัว เพราะธรรมะก็เป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตของ
คนร่วมกันอย่างสันติสุข

๒) กระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ในที่นี้ หมายถึง กระบวนการศึกษาเรียนรู้ของคน
ในชุมชน ซึ่งได้แก่ เรื่องของการคิดวิเคราะห์ การตั้งคำถาม และการหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหา สาเหตุ
และแนวทางแก้ไขปัญหานั้น การพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนจึงหมายถึง การทำให้เกิดกระบวนการ
ของการที่สมาชิกในชุมชนเข้ามารวมกลุ่มคิดวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ วิเคราะห์ทางเลือกของ
การแก้ปัญหา ตัดสินใจเลือกทางในการเลือกแก้ปัญหา และการสรุปบทเรียนเพื่อยกระดับสติปัญญาใน
การแก้ปัญหาให้สูงขึ้น

๓) การจัดการ เป็นเรื่องของกลไกที่ทำให้การดำเนินงานบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้ง
ไว้ในชุมชนที่เข้มแข็งจำเป็นต้องมีการจัดการ อันเป็นการกระจายบทบาท ภาระหน้าที่ ความ
รับผิดชอบในด้านต่างๆ ให้แก่สมาชิก รวมทั้งเป็นการกำหนดสิทธิ กติกา และวินัยสำหรับการอยู่
ร่วมกันเป็นองค์กรด้วย หากปราศจากการจัดการแล้ว องค์กรชุมชนจะมีลักษณะที่หลวม คล้ายสมาคม
ของคนที่มีอุดมการณ์ร่วมกันเท่านั้น แต่ไม่สามารถผลักดันให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาหรือการ
แก้ปัญหาต่างๆ ได้

องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ แม้จะแยกอธิบายได้เป็นข้อๆ แต่ในความเป็นจริงแล้ว
องค์ประกอบทั้ง ๓ นี้ เกิดขึ้นในลักษณะเป็นกระบวนการที่ไม่อาจแยกองค์ประกอบหนึ่งได้ออกจากกัน
ได้ชัดเจน การมีภูมิธรรมภูมิปัญญาเป็นปัจจัยที่จะขาดไม่ได้ในกระบวนการของการเรียนรู้ร่วมกัน และ
การจัดการองค์กรของชุมชน เท่าๆ กับการเรียนรู้ก็นำไปสู่การพัฒนาจิตสำนึก และภูมิธรรมภูมิปัญญา
ให้สูงขึ้น และเกิดการจัดการที่ดี และการจัดการก็เป็นแบบฝึกหัดหรือห้องทดลองที่ทำให้เกิดการ
เรียนรู้ และการยกระดับภูมิธรรมภูมิปัญญาของชุมชน การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนใน
ความหมายที่ใช้ในที่นี้จะหมายถึง การพัฒนาในทั้ง ๓ องค์ประกอบนี้ มิใช่การพัฒนาเฉพาะใน
องค์ประกอบของการเรียนรู้เท่านั้น

ซึ่งจะเห็นว่าองค์ประกอบหรือปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งนั้นประกอบด้วยปัจจัยหลักที่
ไม่สามารถจะแยกจากกันได้ ๓ ประการคือ ภูมิธรรมภูมิปัญญา กระบวนการเรียนรู้และการจัดการ
ส่วนองค์ประกอบหรือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาสังคมเข้มแข็งนั้น จากการศึกษาในช่วงนี้ยังไม่พบว่า

ผู้ใดได้ศึกษาไว้เป็นการเฉพาะ แต่ผู้วิจัยคิดว่าประชาสังคมมีพื้นฐานมาจากชุมชนเข้มแข็ง ดังนั้น ปัจจัยที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งนั้นน่าจะมีปัจจัย ๓ ประการ คือ ภูมิธรรมภูมิปัญญา กระบวนการเรียนรู้และการจัดการนี้เป็นพื้นฐาน

๓. ปัจจัยของความเป็นประชาสังคม

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล (๒๕๔๐, หน้า๑๖-๑๘) ได้เสนอปัจจัยเงื่อนไขของความเป็นประชาสังคมไว้ว่าการพัฒนาหรือผลึก ต้นประชาสังคมจำเป็นต้องพิจารณาเงื่อนไขต่างๆ ที่สำคัญดังนี้

๑) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน : ความเป็นกลุ่ม องค์กรที่มีสำนึกต่อสาธารณะนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในองค์กร หรือ กลุ่มประชาสังคม จะต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจร่วมกันถึงทิศทางข้างหน้าที่จะไปด้วยกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้นการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันของกลุ่มคนในประชาสังคมจึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น หากมีเช่นนั้นแล้วประชาสังคมจะไม่มีพลัง ไร้ซึ่งทิศทางและเป้าหมายที่จะก้าวไปด้วยกัน การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันจะต้องอาศัยการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงข้างหน้าอย่างถ่องแท้ พร้อมๆ กับการปฏิบัติการจริง ยิ่งในภาวะที่สถานการณ์โลกมีความสลับซับซ้อนเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ยังต้องการความคิดเท่าทันการปรับเปลี่ยนกระบวนคิดและสร้างวิธีคิดเพื่อแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ นั้น จะมีความสำคัญอย่างสูงที่จะสร้างให้เกิดวิสัยทัศน์และการเรียนรู้ที่กว้างไกล

๒) มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง : ด้วยองค์ประกอบของประชาสังคมที่มีความหลากหลาย ซับซ้อนและการร่วมสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องนั้น การมีส่วนร่วมของทุกคนทุกฝ่ายย่อมเป็นเงื่อนไขให้เกิด การรับรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นร่วมกัน

๓) ความเป็นธรรมชาติที่มีใช้การแต่งตั้งจัดตั้ง: ด้วยความเป็นองค์กรของสังคมที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมของอำนาจรัฐ ประชาสังคมจึงต้องเกิดขึ้นบนเงื่อนไขของสำนึกที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน บนพื้นฐานของการเติบโตไปอย่างเป็นธรรมชาติ การจัดตั้งหรือแต่งตั้ง โดยกลไกอำนาจรัฐย่อมทำให้องค์กรและการดำเนินกิจกรรมขาดความเป็นอิสระ และในที่สุดจะขาดความยั่งยืน ต่อเนื่อง หรือกล่าวในอีกด้านหนึ่ง การเกิดและเติบโตขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติย่อมจะเป็นเครื่องพิ สูจน์ถึงระดับแห่งสำนึกของความเป็นพลเมือง (civic consciousness) ว่าจะสามารถแสดงศักยภาพในการร่วมแก้ปัญหาที่ซับซ้อนของชุมชนหรือท้องถิ่นได้มากน้อยเพียงใด

๔) มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์ การรวมกลุ่มของประชาสังคมบนพื้นฐานที่หลากหลาย นั้นจำเป็นต้องสร้าง ขึ้นบนฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และสามัคคี ความแตกต่างย่อมเกิดขึ้นได้ ความแตกต่างเป็นสิ่งดีและมีจำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยกเสมอไป ดังนั้นเงื่อนไขแห่งความรักสมานฉันท์จะเป็นส่วนเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

๕) มุ่งองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้: จินตนาการเป็นพลังของมนุษย์ที่จะดำรงอยู่ในสังคมอย่างสร้างสรรค์มีศักดิ์ศรี แต่จินตนาการอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ ต้องอาศัยสติปัญญา ความรู้ในการแก้ปัญหาและการกำหนดทิศทางข้างหน้า ดังนั้น ประชาสังคมจะต้องสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้และเรียนรู้เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา และที่สำคัญกลุ่มประชาสังคมจะต้องมีศักยภาพและความสามารถพอที่จะแสวงหาความรู้อีกด้วย ดังนั้นการมีองค์ความรู้และ

ความสามารถในการแสวงหาความรู้จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของความเป็นประชาสังคม

๖) มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน : องค์ประกอบของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคมจะช่วยสร้างให้เกิดพลัง “เกิดปัญญาหมู่” “เกิดใจหมู่” องค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไขที่จะสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น กับชุมชนสังคมนั้นก็คือเงื่อนไขแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม อย่างไรก็ตาม กระบวนการในการก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จำเป็นที่จะต้องอาศัยเทคนิควิธีการมากมายหลากหลาย และสอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่ แต่ละกลุ่ม ซึ่งจะต้องคิดค้นร่วมกัน

๗) มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง/เครือข่ายความร่วมมือ: การสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นความจำเป็นที่จะทำให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวออกอย่างมั่นคง ระบบการสื่อสารของประชาสังคมมีไม่เรื่องง่ายเนื่องจากมีข้อจำกัดการสื่อสารในแนวดิ่ง แต่เป็นการสื่อสารในแนวราบ ดังนั้น การคิดค้นรูปแบบใหม่ๆ การเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือต่างๆ นับเป็นแนวทางสำคัญเพื่อการสื่อสาร นอกจากนี้ความร่วมมือกับสื่อสารมวลชนและการสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันสื่อมวลชนทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นย่อมจะเป็นวิธีการสื่อสารของประชาสังคมที่สำคัญ

๘) มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ: จุดอ่อนของภาคสังคมคือความสามารถในการจัดการ การเติบโตของภาคธุรกิจที่มีความเข้มแข็ง มีพลังก็เพราะมีระบบการจัดการที่ดี ดังนั้นการสร้างประชาสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดี การจัดการที่ดีนี้ต้องดีทั้งองค์กร ระบบ และประสิทธิภาพของทั้งคนและองค์กร

การพัฒนาเครือข่าย

๑. ความหมายของเครือข่าย

เครือข่าย เป็นแนวคิดและกระบวนการในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน ตลอดจนองค์กรให้เกื้อกูลและเชื่อมโยงกัน (กรมการพัฒนาชุมชน ๒๕๔๕, หน้า ๑๒)

เดิมกลุ่มเครือข่ายเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกมีความสัมพันธ์กันโดยตรงอย่างใกล้ชิดถึงตัว มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน เช่น ความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเฉพาะของคนชนบทที่ชาวบ้านรู้จักคุ้นเคยกันอย่างดีทั้งหมู่บ้าน กระนั้นก็ตามเมื่อความสัมพันธ์มีการขยายตัวขึ้นทั้งขนาดและช่วงเวลา ในแต่ละชุมชนหรือในสังคมทั้งหมด มีการเพิ่มการติดต่อกันมากขึ้นในด้านการขนส่งและ การสื่อสารเชื่อมโยงชุมชนในสังคมเข้าด้วยกัน กระบวนการขยายตัวของชุมชนท้องถิ่นเช่นนี้ คือสิ่งที่นำไปสู่การเจริญเติบโตของเครือข่ายที่ทำหน้าที่อยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม

เครือข่าย เป็นองค์กรทางสังคมที่ทำหน้าที่เฉพาะในด้านการเชื่อมโยง (link) องค์กรทางสังคมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มหรือเป็นครอบครัว สมาคม เข้าด้วยกัน เชื่อมให้ติดต่อกันตลอด เพื่อให้ทุกองค์กรเห็นหรือตระหนักในกิจกรรมร่วมกัน

ชนัชฐา กาญจนรังสินนท์ (อ้างในกรมการพัฒนาชุมชน , ๒๕๔๕, หน้า ๑๓) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายสังคมว่า เครือข่ายสังคมอาจเปรียบได้กับภาพของจุดต่างๆ ที่มีการเชื่อมโยกันด้วยเส้นตรงหลายๆ เส้น จุดคือบุคคล และเส้นตรงคือสายสัมพันธ์ แต่ละคนจึงเปรียบเสมือนจุดศูนย์กลางของสายสัมพันธ์กับจุดหรือบุคคลอื่นที่มีสายสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ต่อไปอีกที่บุคคลตรงจุดศูนย์กลางไม่รู้จัก ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันของบุคคลต่างๆ ที่อยู่เครือข่ายสังคมนั้น เป็น

ความสัมพันธ์ในทุกด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายทางสังคมมีต่อกัน เครือข่ายสังคมของบุคคลจึงเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้นๆ ในขณะเดียวกันบุคคลนั้นๆ ก็เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของบุคคลอื่นๆ ในเครือข่ายสังคม

เครือข่าย เป็นส่วนหนึ่งของการบรรยายโครงสร้างทางสังคม ที่คนมีความสัมพันธ์กันด้วยบางสิ่งบางอย่างที่เป็นลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม ไม่ได้มีความผูกพันกันเพื่อจะไปสร้างองค์กรเพื่อไปต่อรอง แต่ผูกพันกันทางสังคมวัฒนธรรม เรื่องการแลกเปลี่ยน การพึ่งพาอาศัยกันและกัน อาจจะเป็นทางข้อมูลข่าวสารและทรัพยากรบางอย่างที่เขาสามารถพึ่งพิงกันได้ (จำนง แรกพินิจ, ๒๕๔๐, หน้า ๓) การศึกษาเครือข่ายจึงต้องศึกษาความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของประชากร การวิเคราะห์โครงสร้างนั้น สิ่งแรกที่ควรค้นหาเพื่ออธิบายอยู่ในหลักเกณฑ์ของคน เป็นอย่างไร และการรวมเป็นหมู่คณะตามสภาพที่เป็นจริง ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยวิธีการและขั้นตอนต่างๆ ประกอบกัน ก่อนหน้านี้ เอนก นาเคบุตร (๒๕๓๒, หน้า ๑๐) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เครือข่ายที่อาศัยชุมชนเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ ประชาชนต้องเรียนรู้จากกันและกัน และจากความรู้ที่ได้จากที่อื่นแล้วขยายความรู้ให้ผู้อื่นทราบด้วย จะช่วยให้เกิดการศึกษาที่หลากหลายสอดคล้องความต้องการของบุคคล

๒. องค์ประกอบของเครือข่าย

องค์ประกอบของการประสานสัมพันธ์ที่เป็นเครือข่ายในการดำเนินงาน มีหลักสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้

๑) การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ทั้งในส่วนองวิทยาการสากล และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อประยุกต์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชนเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของบุคคลและชุมชน

๒) การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิ ตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคลในการตัดสินใจหาทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนบนพื้นฐานของการวิเคราะห์สภาพความต้องการและเงื่อนไขของตนเองและของชุมชน

๓) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ บโครงการพัฒนาชุมชนของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ สามารถทราบความเคลื่อนไหวของกันและกัน

๔) การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่และเงินงบประมาณเพื่อให้หน่วยงานต่างๆ สามารถใช้ทรัพยากรร่วมกัน (คณะอนุกรรมการการ ดำเนินงานด้านโครงสร้างของระบบการศึกษาและเครือข่ายการเรียนรู้, ๒๕๓๓, หน้า ๖)

๓. กระบวนการพัฒนาเครือข่าย

วิลลักษณะ ชูชาติ (๒๕๔๐, หน้า ๑๐-๒๐) ได้วิเคราะห์กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่าย พบว่ามี ๔ ขั้นตอน ประกอบด้วย

๑) การเกิดเครือข่าย

การเกิดเครือข่าย เกิดจากภายในองค์กรโดยบุคคลในองค์กรได้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ๆ จากบุคคลภายนอก แล้วรวมตัวสร้างเครือข่ายขึ้นประการหนึ่ง และเครือข่ายที่เกิดจากบุคคลภายนอกองค์กร เข้าไปสำรวจข้อมูล จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนแล้วเกิดเป็นองค์กรเครือข่ายขึ้น

๒) การประสานเชื่อมโยงเครือข่าย

การประสานเชื่อมโยงเครือข่ายกระทำได้หลายวิธีการ แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสภาพของเครือข่าย เช่น การประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ถึงกิจกรรม ความเคลื่อนไหวของเครือข่าย การคบหาสมาคมกันของสมาชิกทั้งในชุมชนและนอกชุมชน การประสานความร่วมมือในการใช้ทรัพยากร บุคคล วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ ร่วมกันของ เครือข่ายหนึ่งกับอีกเครือข่ายหนึ่ง

๓) การขยายเครือข่าย

การขยายเครือข่ายนอกจากการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารแล้ว ยังสามารถกระทำได้โดยการจัดประชุมสัมมนา ศี ษาศาธุงาน การจัดกิจกรรมการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้ให้เกิดความร่วมมือซึ่งกันและกัน จนเกิดการรวมตัวเป็นองค์กรเครือข่ายเดียวกัน

๔) การดำรงอยู่ของเครือข่าย

การที่จะให้เครือข่ายที่เกิดขึ้นแล้วดำรงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน ต้องจัดให้สมาชิกได้พบปะกันเป็น ะยะๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการอย่างสม่ำเสมอ การสนับสนุนการจัดกิจกรรมของเครือข่าย การให้คุณค่าให้ขวัญและกำลังใจแก่สมาชิก การกระตุ้นและปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นเจ้าของและหวงแหนทรัพยากรท้องถิ่น ตลอดจนการรักษากฎระเบียบร่วมกันอย่างเคร่งครัด

กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัด

๑. วัตถุประสงค์

ระเบียบกระทรวงวัฒนธรรม ว่าด้วยกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๖ ข้อ ๖ ให้จัดตั้งกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัดขึ้นในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม ในส่วนภูมิภาคของคณะบุคคล หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา ศึกษา ส่งเสริม เผยแพร่ แลกเปลี่ยนงานศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒. องค์ประกอบ

ระเบียบกระทรวงวัฒนธรรม ว่าด้วยกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๖ ข้อ ๗ กำหนดให้กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัดประกอบด้วย

- ๑) เงินที่รัฐบาลจัดสรรให้จากงบประมาณรายจ่ายประจำปี
- ๒) เงินที่ได้รับจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และหรือกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
- ๓) เงินและทรัพย์สินที่มีผู้บริจาคทั้งในและต่างประเทศ เพื่อสมทบกองทุน ส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัด
- ๔) เงินและทรัพย์สินอื่นที่เป็นของกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัด
- ๕) ดอกผลและรายได้ของกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมจังหวัด

การจัดการความรู้

การจัดการความรู้ หากให้คำจำกัดความอย่างสั้นที่สุดหมายถึง “การยกระดับความรู้ขององค์กร/ชุมชนเพื่อสร้างผลประโยชน์จากต้นทุนทางปัญญา” จากถ้อยคำสั้นๆ ต้องให้ความหมายหลายข้อ จึงจะครอบคลุมความหมาย ได้แก่

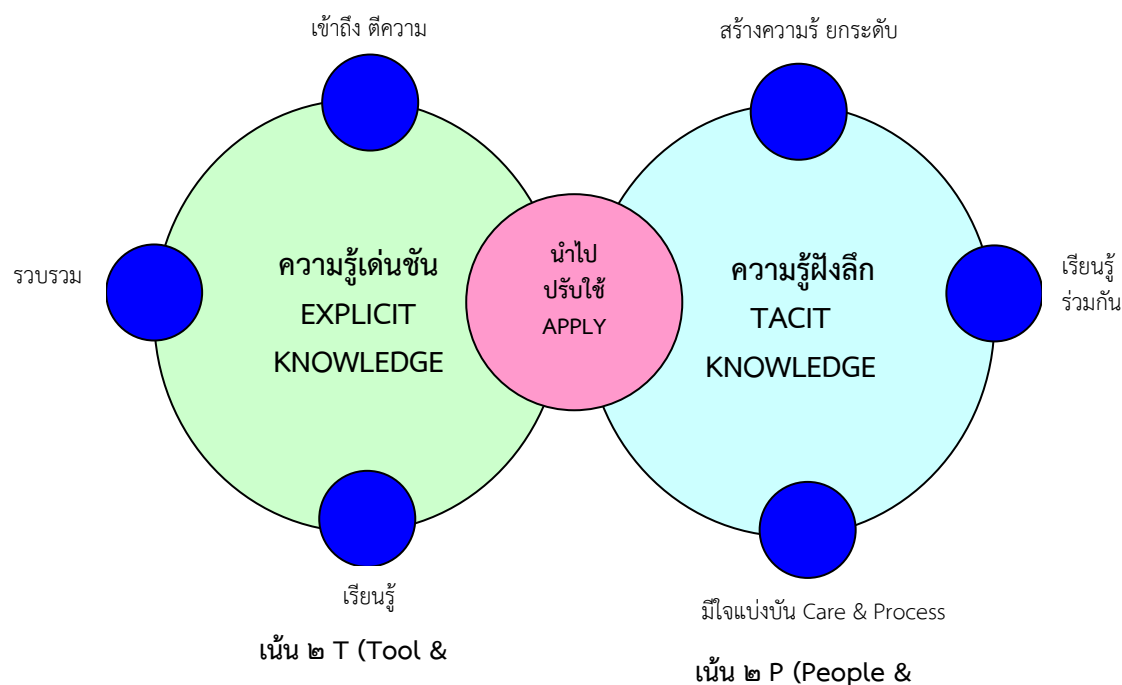
การจัดการความรู้ หมายถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้ เทคโนโลยีด้านข้อมูลและ ด้านคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือช่วยเพิ่มพลังในการจัดการความรู้ แต่เทคโนโลยีด้านข้อมูล และคอมพิวเตอร์โดยตัวของมันเอง ไม่ใช่การจัดการความรู้

การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ (knowledge sharing) ถ้าไม่มีการแบ่งปันความรู้ ความพยายามในการจัดการความรู้ จะไม่ประสบความสำเร็จ พฤติกรรมภายในองค์กรเกี่ยวกับวัฒนธรรม พลวัต และวิถีปฏิบัติ มีผลต่อการแบ่งปันความรู้ ประเด็นด้านวัฒนธรรมและสังคมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เป็นเรื่องของการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร /ชุมชน การจัดการความรู้เกิดขึ้นเพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยสร้างควมมีชีวิตชีวาและความสำเร็จให้แก่องค์กร /ชุมชน การประเมิน “ต้นทุนทางปัญญา” (intellectual capital) และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้เป็นดัชนีบอกว่าองค์กร/ชุมชนมีการจัดการความรู้ได้อย่างได้ผลหรือไม่

๑. แนวคิดด้านการจัดการความรู้

เริ่มต้นด้วยความรู้ที่เป็นความรู้ซ่อนเร้น หรือ ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) เป็นความรู้ที่ยังไม่ได้พิสูจน์ทางวิชาการ เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวคน หรืออยู่ภายในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีความรู้อีกด้านหนึ่งคือ ความรู้เด่นชัด (explicit knowledge) ที่เผยแพร่่าย ทำความเข้าใจง่าย มีความชัดเจนสูง ผ่านการพิสูจน์ทางวิชาการ ทางวิทยาศาสตร์ ความรู้นี้เป็นสิ่งที่ชุมชนคุ้นเคยและใช้อย่างมีพลัง ดังปรากฏในภาพ ๔



ภาพ ๑ แนวคิดการจัดการความรู้ ความรู้เด่นชัด และความรู้ฝังลึก

๑.๑ ความรู้เด่นชัด ในกระบวนการดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องความรู้เด่นชัดนั้นจะเริ่มด้วย

๑.๑.๑ การเข้าถึงและดูดซับความรู้เข้ามา และตรวจสอบว่าใช้การได้หรือไม่ ในบริบทของชุมชน

๑.๑.๒ การนำไปปรับใช้ ไม่ใช่ใช้อย่างเดียวต้องนำไปปรับใช้ ปรับเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนเอง

๑.๑.๓ กระบวนการเรียนรู้และยกระดับ ในกระบวนการปรับใช้ จะเกิดการเรียนรู้ขึ้น และยกระดับ ณ จุดนี้เป็นการจัดการความรู้แล้ว เพียงการเข้าถึงและตรวจสอบก็เป็นการจัดการความรู้แล้ว คือ ต้องเอาความรู้ที่เป็นความเข้าใจในบริบทของชุมชนเอง เข้าไปสัมผัสตรวจสอบ ชุมชนต้องมีความรู้ของชุมชนเอง เข้าใจคนในชุมชน

๑.๑.๔ การรวบรวมจัดเก็บ จุดนี้สำคัญมาก เป็นการบันทึกในกระบวนการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ และเกิดการเรียนรู้เป็นประสบการณ์ และมีการปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และยกระดับความรู้ แต่ละคนต้องบันทึก บันทึกของแต่ละ คนไม่เหมือนกัน เนื่องจากแต่ละคนจะมีการตีความและมีจุดเน้น ณ จุดนี้เป็นการจัดการความรู้ที่สำคัญยิ่ง ลึกๆ แล้วมีความรู้พื้นฐานประสบการณ์ ความเชื่อ นั้นเป็นการจัดการความรู้ที่อยู่ลึกหลายชั้น อยู่ในตัวคน ในชุมชน หรือองค์กร แล้วก็นวนเวียนเรื่อยไปเป็นวงจร

๑.๒ ความรู้ฝังลึก ในวงความรู้ฝังลึก ก็จะเริ่มต้นจาก

๑.๒.๑ การใช้หรือเอาความรู้ไปใช้ เมื่อใช้แล้วก็จะเกิดประสบการณ์

๑.๒.๒ การนำประสบการณ์มาแบ่งปันและเอาใจใส่กัน (care and share) จะเห็นว่าจากคนที่ทำงาน ด้วยกันหรือเป็นเครือข่ายกันก็มีใจเอื้ออาทรต่อกัน พร้อมทั้งจะเรียนรู้จากกัน และแบ่งปันความรู้ให้กัน ก็จะเกิดการรู้ร่วมกันหรือที่เรียกว่า interactive learning เนื่องจากในกระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ที่ไม่ใช้อยู่ในห้องเรียนเท่านั้น จะมีการคุยหรือแลกเปลี่ยนกันในช่วงการทำงาน

โดยสรุป ความรู้ฝังลึก และความรู้เด่นชัด จะต้องใช้เป็นวงเดียวกัน ที่แสดงในภาพเป็นเพียงการนำเสนอให้เห็นชัดเท่านั้น

การเปลี่ยนความรู้ฝังลึกเป็นความรู้เด่นชัด คือ การจดบันทึกจากสิ่งที่เรียนรู้มา แล้วนำมาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ จะเกิดกระบวนการทบทวนหลังจากการปฏิบัติ (after action review) จากความรู้ฝังลึกจะเริ่มเปลี่ยนเป็นความรู้ที่เริ่มเด่นชัด (semi-explicit) แต่อาจเป็นความรู้เด่นชัดที่ไม่ดีนัก ต้องอาศัยการเอาทฤษฎีมาตรวจสอบ หรืออาจต้องทำวิจัยเพื่อหาหลักฐานยืนยันให้แน่นอน กระบวนการความรู้เด่นชัด เน้น ๒T คือ เครื่องมือและเทคโนโลยี (tool & technology) เป็นการจัดการความรู้เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้เด่นชัด โดยมีการนำเอา IT มาใช้ แต่ไม่คุ้มค่าเงินและความรู้ไม่ค่อยไหลด้วย เพราะความรู้ที่ต้องการคือ ความรู้ฝังลึก (ซิกขวา) ซึ่งไหลเข้าทางนี้ไม่ได้ เนื่องจากคนทั่วไปจะไม่ค่อยแลกเปลี่ยน ไม่เขียน ไม่เข้าไปในระบบ บ ส่วนการจัดการความรู้ในการวิจัยนี้เน้นคือ การเน้นที่กระบวนการ ๒ P คือ คนและกระบวนการ (people & process) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ (knowledge change) และเน้นการเปิดใจ เช่น การจัดตลาดนัดความรู้ เป็นต้น

๑.๓ การจัดการความรู้

วิธีมองการจัดการความรู้ที่ง่ายคือ การจัดการความรู้ไม่ใช่เป้าหมาย แต่เป้าหมายคือ ผลงานการจัดการความรู้นำมาใช้เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายได้ดี มีคุณภาพ มีผลสัมฤทธิ์สูง คนเกิดการเรียนรู้จนเป็นนิสัย (learning person) และมีการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติ ตัวองค์กรก็จะเปลี่ยนเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ข่าวสารและข้อมูล (information & data) จะเกิดการไหลเวียนทุกทิศทาง

๒. วิธีจัดการความรู้

วิธีจัดการความรู้ (knowledge management) ได้แก่ การเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติ ถือการปฏิบัติเป็นศูนย์กลาง เป็นการดูดซับจากภายใน เป็นสิ่งที่ชุมชนไม่คุ้นเคย เพราะมักมองเห็นแต่ปัญหา อันที่จริงแล้วกระบวนการดูดซับภายในเกิดขึ้นโดยวิธีคิดที่ว่า ความรู้นั้นเรามี แต่อาจมีคนละด้าน ดันคนละด้าน มีอยู่ในแนวปฏิบัติที่ดี อยู่ในความสำเร็จเล็กๆ น้อยๆ หรือบางทีก็เป็นความสำเร็จใหญ่ งานวิจัยนี้พยายามหาความสำเร็จโดยให้ ประธานสภาวัฒนธรรม คณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรม และเครือข่ายภาคีสมาชิกสภาวัฒนธรรม ออกมาเล่าความสำเร็จของตน (story telling) ซึ่งเป็นเทคนิคในการจัดการความรู้ ที่ทำให้คนนำความรู้ที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรม การเล่าเรื่องที่ดียิ่งที่สุดจะใช้เวลาประมาณ ๔๕ นาที แล้วความรู้ฝังลึกจะออกมาให้เห็นทั้งสิ่งดีและไม่ดี ผลที่ตามมาก็คือ จะเกิดความศรัทธา (respect) เกิดความไว้วางใจ (trust) ภายในชุมชน คนเกิดการเอาใจใส่ (care) และพร้อมที่จะแบ่งปัน (share)

หลักการของการจัดการความรู้ดังกล่าว สภาวัฒนธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเตรียมคณะกรรมการบริหารและเครือข่ายภาคีสมาชิกเพื่อให้อาจจัดการความรู้การดำเนินงานวัฒนธรรมของสภาวัฒนธรรมได้ โดยคณะกรรมการบริหารและเครือข่ายภาคีสมาชิกจะมีฐานข้อมูลสภาพการณ์และบทเรียนการดำเนินงานของสภาวัฒนธรรม เพื่อผลลัพธ์ที่สำคัญคือการใช้เป็นฐานข้อมูลในการเรียนรู้และพัฒนา การดำเนินงานวัฒนธรรมตามหน้าที่ความรับผิดชอบได้ อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป